

OHRID MACEDÓN FOLKEGYÜTTES

MACEDÓN FÜZETEK
MACEDONIAN LETTERS
МАКЕДОНСКИ ТЕТРАТКИ

A szerkesztőbizottság tagjai:

ILJOVSZKI RISZTO, NIKOLOVSZKI RISZTO, TUSA MÁRIA, PANDA STOJANOVSKA

Felelős szerkesztő:

BÓLYA ANNA MÁRIA

A szerkesztőség címe: Bólya Anna Mária, Ohrid Macedón Folkegyüttes,
H-1024 Budapest, Margit krt. 99. I. 1.

Telefon: +36703126825, e-mail: bolya.annamaria@macedon.hu

BUDAPEST

I. évfolyam 2018 1. szám

Tartalom

A főszerkesztő előszava	4
Bólya Anna Mária: A macedón néphit egyes vonásai	5
Nikolovszki Riszto: Török kegyetlenségek Kosztur (Kasztoria) megyében a XX. század elején	9
Iljovszki Riszto: A bogomilok és tanításuk	11
Nagy Tímea: Nemzetiségi néptánc oktatás és nemzetiségi néptáncpedagógus képzés lehetőségei a Magyar Táncművészeti Egyetemen	18
Pajtók Vivien Annamária: Komakereső akció, zokni a cipőre, LOVEcsani. Beszámoló a macedón vízkeresztli kutatóútról	23
Kész Réka: Utazás Macedóniába: mesebeli vidék, mesebeli szokás, mesebeli emberek	28
Szerzőink	34

Tisztelt Olvasóközönség!

A kezében tartott folyóirat a macedón/makedón kultúra érdekes részleteit kívánja Önökkel megosztani, olyan szerzők tollából, akik e kultúra szakavatott ismerői. A füzetek tematikája a történelemtől a folklóron át a gasztronómiáig sok mindent felölel, mely e nagy múltú kultúrával kapcsolatos.

Kiadványunk célja a macedón/makedón kultúra széleskörű megismertetése, propagálása. Füzetekben ugyanúgy megtalálják mind a tudományos igényű írásokat, mind a népszerűbb, könnyedebb témákat. Kívánjuk, hogy élvezettel forgassák kiadványunkat!

Поздрав до Читателите!

Ова списание има цел да се соопштуваат прегледи за македонската култура, што не е нашироко позната област во Унгарија. Тематиката на Македонските тетратки ќе биде составена од различни теми од фолклорот и историјата сè до гастрономијата. Нашата цел е да се промовира македонската култура. Во Тетратките ќе се наоѓаат и статии на научно ниво како и популарни теми. Се надеваме дека Вие ќе ги читате со интерес!

Dear Readers!

This journal was born to promote the Macedonian culture in Hungary. The thematics will be compiled of different topics like history, folklore or gastronomy. Our aim is to popularize the Macedonian culture. In Letters you will find articles on scientific level as well as popular topics. Our authors hope that you will enjoy this journal!

A FŐSZERKESZTŐ ELŐSZAVA

Nagy örömmel adjuk az érdeklődők kezébe a Macedón (Makedón) Füzetek első kiadványát. A folyóirat a macedón kultúráról Magyarországon elsőként megjelenő, önálló kiadvány sorozat.

A macedón kultúra és történelem szorosan kapcsolódik más balkáni nemzetek, etnikumok életéhez, és a magyarországi kulturális és kisebbségi életben is összekapcsolódik azokkal. Ezért a folyóiratban a kapcsolódó etnikumok kultúrájának kutatói tollából is olvashatnak cikkeket.

Minden cikk végén feltüntettük azokat a fő olvasmányokat, amelyekből a szerző dolgozott, illetve amelyeket elolvasásra ajánl. Ezek egy része a világhálón is elérhető, szeretettel ajánljuk érdeklődő olvasóink figyelmébe.

A Füzetek első száma magyar nyelvű, a továbbiakban azonban macedón, angol vagy orosz nyelvű cikkeket is találhatnak benne.

A magyarországi macedón kisebbség létszáma a görög polgárháború során Égei-Makedóniából érkezett gyermekek és felnőttek révén növekedett meg a legjelentősebben. Az ő emlékezéseikből összeállított riportsorozat egy része is olvasható lesz majd a Füzetek hasábjain. Néhányan közülük történész kutatók lettek, például Iljovszki Riszto, aki a Macedón Történettudományi Intézet Ókori és Középkori Osztályának vezetőjeként is dolgozott; valamint Nikolovszki Riszto, aki Beloiannisz községben a macedón történelem és kultúra ismeretének ébrentartója. Az ő írásaikból is olvashatnak válogatást első számunkban.

A magyarországi macedón kultúra kutatásának fontos személyiségei Bartha Elek professzor, néphitkutató, aki jelenleg a Debreceni Egyetem rektorhelyettese és Bólya Anna Mária, a Magyar Táncművészeti Egyetem művészetelméleti kutatója és oktatója, a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének külső munkatársa. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szláv Filológiai Tanszék macedón Lektorátusa 2016-ig széleskörűen részt vett a magyarországi macedón kultúra ápolásában Panda Stojanovska lektor asszony vezetésével. E magas szintű műhelyek kutatásaiból is található lesz néhány a Füzetek számaiban.

A jövőbeli minél szélesebb szerző- és olvasótábort remélve, szép és boldog 2018-as évet kíván a főszerkesztő!

A MACEDÓN NÉPHIT EGYES VONÁSAI¹

Több nép kultúrájában is megfigyelhető jelenség, hogy az archaikus hitvilág többféle időbeli és térbeli csatornán kapcsolódik a keresztény vallásgyakorlathoz. Ez a macedón néphitre is jellemző. Az ősszláv hit mágikus tartalmait többféle keresztény ünnepkör is magába fogadhatja. A kapcsolódás mikéntje nem látszik szisztematikusnak a mágikus cél és az azt beépítő, felemelő keresztény ünnep között. Róheim Gézától a magyar hagyománnyal kapcsolatban is azt olvashatjuk, „...hogy a szokás lényegét illetően milyen keveset számít a naptári pont, amelyen elhelyezkedett” (Róheim Géza: Magyar néphit és népszokások. 1990 /Eredeti 1925/).

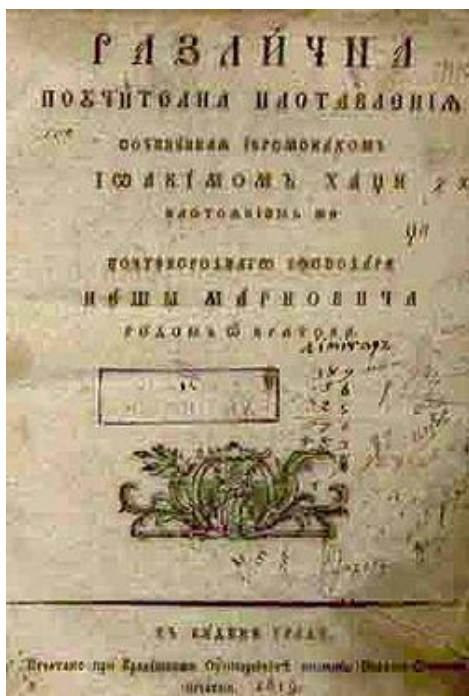
A néphit általános jellegzetessége, hogy elemei és hiedelmei nem feltétlenül egymáshoz kapcsolódnak, hanem a mindennapi élet igényeihez és a vallás által keltett igényekhez egyaránt alkalmazkodnak. Maga a néphit mindig az archaikusabb vallási rendszerekhez áll közelebb, mint az intézményes egyházi gyakorlathoz. A néphit „...az uralkodó vallás mellett, azzal több ponton összekapcsolódva, de attól többé-kevésbé mindig elkülönülve működött, fejtette ki hatását...” (Bartha Elek. Néphit, népi vallásosság. A magyar folklór. 1998).

A macedón néphit archaikus rendszerében szembeötlő az ősszláv hit jelenléte. Ennek előzményeit Ljupcso Riszeszki és más kutatók adatai szerint a Balkán történelmében kereshetjük. Mihail Arnaudov úgy véli, hogy a szlávok bejövetele körüli időben a Balkán félsziget lakosságának vallási szinkretizmusa egyenesen kaotikus volt. Ebben a legkülönbözőbb (régii római, keresztény, szláv) vallási tartalmak és gyakorlatok fordultak elő (Арнаулов, Михаил: Студии върху българските обреди и легенди. 1943). A macedón területen a szlávok keresztény hitre való áttérésének folyamata a VII. században kezdődött meg, és már az első századoktól kezdve problematikusnak bizonyult a mindennapi életben. I. Miklós pápa (858-867) „Válaszlevele a bolgárok kérdéseire” több más probléma mellett megemlíti a nagybajtban való táncolást, éneklést, és a jóslást mint tiltott tevékenységet.

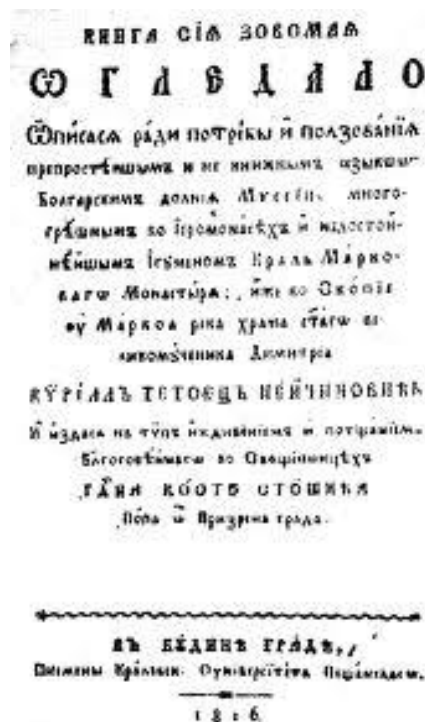
Új fejlődési periódust hoz Sámuel cár idejében az Ohridi Érsekség megalakulása. Az új templomok építése mellett fontos tényező a monostori központok létrejötte, a papság képzésének megkezdése *szláv nyelven*. A tanítás azonban még ezután sem jutott el mindenhol a széles tömegekhez. A papság nem megfelelő voltáról is vannak források. A XII. században Macedónia területén olyan szerzetesekről is lehet olvasni, akik nem éltek túlzottan testvéries életet, a lopott aranyt a szántóföldbe való elásásától a vacsoránál való veszekedésig sok leírás nem éppen alkalmasságukról tanúskodik. Ezek az esetek minden bizonnyal nem voltak elszigeteltek. Amikor a XV. század vége felé az egész Balkán félsziget az Oszmán Birodalom fennhatósága alá került, Macedóniában megkezdődött a mohamedán vallásra való tömeges áttérés. Ez főként *Kicevo* és *Tetovo* régióját, később Macedónia egész nyugati részét érintette, ahol azután a lakosság felét iszlamizált macedónok tették ki (Ристески, Лупчо: Христијанството и народната култура во Македонија - Културно-историски аспекти. Етнолог. 2009).

Kiril Pejcsinovic és Joakim Krcsovski a XVIII. és a XIX. században élt papok, néptanítók, az 1816-ban Budán kiadott *Tükör (Ogledalo)* és az 1819-ben kiadott *Különb féle tanulságos okítások (Različna poučitelna nastavljenija)* című könyvecskéket népnyelven írták, melyekben a pogány szokások ostromozása mellett az igaz keresztény hitre buzdítják a népet (Крчовски, Јоаким; Пејчиновиќ, Кирил: *Собрани текстови*. 1963).

¹ Az írás a „Tánc a macedón szakrális hagyományban” című doktori értekezés egy fejezete alapján készült. Bólya 2015.

Joakim Krcsovski
Különb féle tanulságos okítások, Buda 1819

Kiril Pejcsinovic
Tükör, Buda 1814

Pejcsinovic könyvéből alaposan kiderül, hogy a papok száma nem elégséges a falvak ellátásához. A XIX. század derekán a nyelvi problémák sem erősítették a lakosság és az egyház kapcsolatát. Ekkoriban Macedónia több területén görög nyelvű istentiszteletet tartottak, melyből a hívek egy kukkot sem értettek. A falusi lakosság jó része a hivatalos egyházi imádságok közül nem tudott egyet sem. XIX. századi szerzők megjegyzik, hogy a macedónoknak két hitük van: pogány és keresztény (Ристески, Лупчо С. Християнството и народната култура во Македонија - Културно-историски аспекти. Етнолог. 2009).¹

Ez a jelenség a mai napig megtalálható a még kutatható szokások között, vagyis a folklorista számára a terep igazi kuriózum. Példaként említhető, hogy a területen ma is fellelhető a különböző szent

¹ A képek forrásai:

<http://makedonskijazik.mk/2010/03/%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D1%86%D0%B8-%D0%BE%D0%B4-%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BE-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BD%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BE%D0%B4.html/%D0%BE%D0%B3%D0%BB%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%BE%D0%B4%D0%BF%D0%B5%D1%98%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%9C> 2017.12.28. és

<https://toniavramov.wordpress.com/2015/03/18/%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%81%d0%b2%d0%b5%d1%82%d0%b8%d1%82%d0%b5%d0%bb%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%be-%d0%b2%d0%be%d0%bc%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d0%b4%d0%be%d0%bd%d0%b8%d1%98%d0%b0/joakim13/#main> 2018.01.02.

Kiril

kövek és fák tisztelete (Ристески, Љупчо С: Категории простор и време во народната култура на Македонците. 2005).

A kereszténység felvételekor az ünnepek tehát megtartották pogány elemeiket, sőt a falusi lakosság életéhez ezek kapcsolódtak szervesen. A közösségi gyakorlat a mezőgazdasági sikerességhez a régi hit cselekményeit kapcsolta. A keresztény ünnepet a hivatalos kijelölt időben ülik meg, de az ünneplés formája, énekei évszázadokig nem alkalmazkodtak a hivatalos egyházi előírásokhoz, szövegekhez, így olyan szokáskörök élnek, melyek keresztény jelentésük mellett, a kereszténység előtti idők szokásrétegeinek hordozói (Величковска Величковска, Родна: Музичките дијалекти во македонското традиционално пеење. 2008).

A szakirodalomban a bolgár néppel kapcsolatban is kéthitűségről lehet olvasni. A bolgár néphitről írván Strausz Adolf így vélekedik: „A mai ünnepi szokások magját rendesen az ősrégi áldozati kultúrcselekményekben találhatjuk föl; a mi van benne, az rendesen csak a burok, a forma.” (Strausz Adolf: Bolgár néphit. 1897).

A bemutatott jelenségek másik oldaláról is szólnunk kell. Az egyik az ohridi környék őskeresztény időktől kezdődő, a stípi környék (Bargala) valamivel későbbre tehető, igen jelentős keresztény szakrális központként való működése. Az Ohridi Iskola széleskörű működéséről és szellemi hatásáról némi ízelítőt Pjovszki Riszto cikkének bevezető részéből kapunk alább.

Másfelől említenünk kell a falusi ember hitének egységességét. A mezőgazdasági életformához igazodó többrétű néphit az emberi gondolkodásban egységesen, keresztény hit gyanánt jelenik meg. A kutatók is kiemelik, hogy a falusi ember a hitét mindig egységben élte meg, magát kereszténynek tartotta. A macedón ünnepi szokásokban meglévő különböző archaikus néphit elemek bemutatása mellett tehát fontos hangsúlyozni, hogy a különböző elemek a macedón néphitben mindig *teljes egységet képeztek*.

Ajánlott irodalom

Bartha Elek. Néphit, népi vallásosság. In *A magyar folklór*, szerk: Voigt Vilmos 470-504. Budapest: Osiris Kiadó, 1998.

Bólya, Anna Mária. *Tánc a macedón szakrális hagyományban - doktori értekezés*. Debrecen, 2015.

Róheim Géza. *Magyar néphit és népszokások*. Szeged: Universum Reprint, 1990 (Eredeti 1925).

Strausz Adolf. *Bolgár néphit*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1897.

Острогорски, Георгије, szerk. *Византијски извори за историју народа Југославије 1*. САН Посебна издања, књ. ССХЛI. kötet. Београд: Византолошки институт, 1955.

Величковска, Родна. *Музичките дијалекти во македонското традиционално пеење*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“, 2008.

Динев, Петър. *Български фолклор*. София: Български писател, 1972.

Зафиров, Димитър, szerk. *Извори за българската история, т. VII: Гърци извори за българската история, кн. II*. София: Институт за Българска история, 1960.

Крчовски, Јоаким; Пејчиновиќ, Кирил. *Собрани текстови*. Скопје: Кочо Рацин, 1963.

Ристески, Љупчо С. *Категории простор и време во народната култура на Македонците*. Скопје: Матица македонска, 2005.

Ристески, Лупчо С. Христијанството и народната култура во Македонија - Културно-историски аспекти. Szerkesztette: Анета Светиева. *Етнолог*, 2009: 113-141.

Снџгаровъ, Иванъ. *История на Охридската архиепископия: отъ основаването ѝ до завладѣването на Балканския полуостровъ отъ турцитѣ*, т. I. София: Гутенбергъ, 1924.

TÖRÖK KEGYETLENSÉGEK KOSZTUR (KASZTORIA) MEGYÉBEN A XX. SZÁZAD ELEJÉN¹

Kosztur megyéhez 128 falu tartozik, 13.223 ház a lakosság száma pedig 74.213 fő. Ebből 98 falu keresztény és 12 mohamedán.

Popole tájegységhez 17 falu tartozik, 2.573 ház. ezen belül 14.147 lakos. 12 falu keresztény, a többi vegyes, a házakból 12.334 keresztény és 237 mohamedán. A keresztény lakók száma 12.727 és csak 1.420 mohamedán.

Cseresznicza tiszta keresztény falu, 60 házból áll. 1903.08.14-én, 200 felkelő és 7.000 török katona közötti hat órányi harc után a törökök megtámadták a falut, kifosztották, lebombázták és felégették. Augusztus 21-én a török hadsereg újra megtámadta, 10 embert megöltek a pogányok.

Kondorobi 35 házból áll. Augusztus 19-én a török hadsereg kifosztotta és felégette. Áldozatok nem voltak, mert a lakók elmenekültek a hegyekbe.

Bomboki keresztény falu 50 házból áll. Ugyanaz a török hadsereg, aki felégette Cseresznicza falut és Kondorobit, megtámadta kifosztotta és felgyújtotta. Áldozatok nem voltak, mert a lakók elmenekültek a hegyekbe.

Olista keresztény falu 90 házból áll. Augusztus 15-én a török hadsereg megtámadta és 2 házat felgyújtott. 25 embert megöltek, 16 nőt és lányt elvittek és megerőszakolták őket. 30 gyermeket (8-13 évesek) bedobtak egy kemencébe és élve elégették őket.

Viseni falu 157 házból áll. Augusztus 21-én 9 órás, 150 felkelő és 80 török katona közötti harc után a törökök felgyújtották a falut és 150 ház a lángok martaléka lett.

Blaca keresztény falu 93 házból áll. Augusztus 21-én a török hadsereg, aki megtámadta Viseni falut, most Blaca falut támadta meg, kifosztotta és felgyújtotta. 13 embert öltek meg. Sok nőt és lányt a lakosok szeme előtt erőszakoltak meg. Egy fiatal asszony belehalt. 12 nőt és lányt elvittek Cseresznicza faluba, kiszolgáltatták őket a pasának, aki megerőszakolta őket.

Seszteovo keresztény falu 180 házból áll. Augusztus 26-én a török hadsereg megtámadta, kifosztotta és 60 házat felgyújtott. 2 férfit és 2 nőt megöltek. Megtámadták a hegyi tábort és 25 nőt és lányt erőszakoltak meg.

A törökök által elkövetett kegyetlenségek Macedóniában egyidősek az európai török uralommal. Attól a naptól, amikor ez az uralom megjelent, a balkáni népek életét pokollá tette. Tehát, amikor a török hatalomról, a török uralomról, török kormányzásról írunk, az alatt azt kell érteni, hogy török kegyetlenségekről van szó. A török kegyetlenség sokszor minden határt túllépett. Ez az idő a török fanatizmus időszaka volt, amelyet maga a török kormány is támogatott. Erről az időszakról, Macedóniában történt erőszakos tettekről egész sor kötetet lehetne írni. A gyilkosságok, rablások, az erőszak, a mohamedán vallásra való erőszakos térítés mindennapi jelenség volt. A törökök szabadon és büntetlenül gyilkoltak, raboltak, nőket erőszakoltak meg, utakon, hegyekben, erdőkben, falvakban és városokban. A parasztok célpontként szolgáltak, fegyvereiket élő emberi testben próbálták ki. Egy török lelőtt két szántó embert, és amikor megkérdezték, hogy miért lőtt ártatlan emberekre, a válasz az volt, hogy kipróbálja a fegyverét. A török kormány szerint a gyilkosok, rablók „hősök” voltak vagy „hőstettet” hajtottak végre, és ellenük minden fellépés a mohamedán morális értékek elleni sértés volt.

¹ A cikk a következő, ma már csupán néhány példányban létező könyv anyagába ad betekintést: *Мемоаръ на ВМРО. Софиа, септември 1904.* A lakossági adatok feljegyzése tehát 1904-ben illetve azt megelőzően történt.

Sehol a keresztények nem voltak urak saját tulajdonukban, a rablók minden nap betörhettek a keresztény falvakba és kifoszthatták azokat, elvihették a jószágot. Szabadon elvették a búzatermést a hombárokból. Szabadon betörtek a keresztények otthonaiba, ittak, ettek, mulattak, megerőszakolták a feleségeiket, lányukat és a legszebb lányokat elvitték magukkal.

Az Ilindeni felkelés bukása után csak a bitolai vilajetben 2.425 ház lett a lángok martaléka, 514 embert öltek meg, 1.409 ember maradt fedél nélkül, 1.094 nőt és lányt erőszakoltak meg. Lerin megyében 902 ház égett el, 229 ember öltek meg, 5.096 ember fedél nélkül maradt és 227 nőt és lányt erőszakoltak meg. Kosztur megyében 2.750 hát teljesen elégett, 419 embert gyilkoltak meg, 15.650 ember fedél nélkül maradt, és 396 nőt és lányt erőszakoltak meg.

Ajánlott irodalom

Мемоарь на ВМРО. София: септември 1904.

A BOGOMILOK ÉS TANÍTÁSUK¹

A bogomil (tsz.: bogomilok) régebbi, illetve a különböző szláv nyelvekben elterjedt és ma is használatos elnevezései: bogomil, bogumil; bogomilok, bogumilok. Vallási hitük és tanításuk a keresztény hit terjesztésével jött létre és terjedt el a X-XV. században, a szlávok között, a Balkán-félszigeten és Európa többi részén. Ma nemcsak a tudomány világában, hanem a köztudatban is a bogomil, bogumil, bogomilizmus, bogumilizmus elnevezések váltak ismertté. Eredetükről és tanításukról könyvtárnyi tudományos és ismeretterjesztő irodalom áll rendelkezésünkre. Ebben a sokrétű és gazdag tudományos hagyatékban nagyon sok vitás kérdéssel és egymásnak ellentmondó állásponttal találkozunk: létezésük tagadásától kezdve egészen szellemi örökségük kisajátításáig. Annak ellenére, hogy a tanítás hívei magukat keresztényeknek, igazaknak, keresztény jó embereknek, *jó keresztényeknek* (христијани, крстјани) nevezték, a tudomány világában és a köztudatban általánosságban a *bogomil*, *bogumil*, *bogomilizmus*, *bogumilizmus* elnevezések alatt váltak ismertté. A mozgalom elnevezése a legnevesebb történészek kutatásainak eredményeképpen a feltételezett Bogomil pap neve után terjedt el a történettudományban. A magyar egyházi és világi történészek között a bogomilok és tanításukról szóló fogalmak a horvát és szerb történelem jeles kutatóinak munkássága révén a „bogumil” kifejezés honosodott meg.

A „bogomil” elnevezés két szó összetételéből keletkezett: az ószláv **Богъ** és a **Мнлѣ** ami viszont az ókori görög **Θεόφιλος** („az isten, -ek előtt kedvelt”; „szerencsés, boldog” személy), majd a középkorban használt bizánci görög nyelv vallási, historiográfiai és irodalmi változataiban előforduló **Θεόφιλος** („Istenszerető”, „Istenimádó”) kifejezés ekvivalens megfelelője. Ezek szerint a „Bogomil” („Βογόμιλος”, tbsz. „Βογόμιλοι”) szó szláv eredetű, és ha a magyar nyelvben ezt a főnevet alanyesetben használjuk, akkor az olyan értelmezést jelent, hogy „Istenszerető”. Ha pedig a kifejezést részeshatározó és birtokos eset értelmezésében használjuk, akkor fogalmainkban ennek a középkori vallási tanításnak megalapozóját és követőit a „Bogumil” („**Богоу мнлѣ**” = „Istenhez kedvelt, kegyes”, illetve „az Istennek a kedveltje”), a „bogumilok”, illetve a „bogumilizmus” kifejezések alatt használhatjuk. Továbbá, ha pedig ugyanezt a kifejezést felszólító módban használjuk, s ez nagyon gyakran történik, a történeti forrásokban, akkor megkapjuk a „**Богоу мнлѣ**” („Szeresd az Istent”, „Légy kegyes az Istenhez”) és a „**Боже помнлѣ!**” („Istenem, irgalmazz nekem!”, illetve „Istenem, könyörülj rajtam!”) értelmezéseket. Ez alapján ők voltak az „Istenesek”, „Isten kegyeltjei”, „Istennek a kedvesei”, „Isten kedves hívei”, és nem utolsósorban „Isten barátai”. Emiatt egyes kutatók a bogomilizmust olyan tanításnak nevezik, amely „*Isteni kegyelemről*” szól. A tudományos kutatásban még mindig vitatott az a kérdés, hogy vajon az elnevezés a vallási mozgalom feltételezett alapítója *Bogomil* pap nevéből származik-e vagy esetleg ő volt az az egyházi személy, aki felvette ezt a nevet miután ez a vallási irányzat már mély gyökereket vert a Balkán-félsziget délkeleti és középső részén. De mindenesetre a legnagyobb valószínűség szerint a IX-X. században megjelent gnosztikus eredetű vallási mozgalom tagjait az ő neve után hívták *bogomiloknak*, illetve *bogumiloknak*. Ez az elnevezés első alkalommal a XI. században keletkezett forrásokban fordul elő.

A kutatók egy része arra a következtetésre jutott, hogy a XI-XIV. században létrejött forrásokban a „bogomil” kifejezés megfelel a szír „*Messzalianus*” (εὐχῖται = „imádkozó”) szónak. A bizánci, elsősorban a Kis-Ázsiában keletkezett, forrásokban „*kedugeri*” elnevezés alatt leljük őket, ami egyes kutatók véleménye szerint a „*kalugyeri*” szó félreértett értelmezéséből eredhet. Ezekben a forrásokban a „*fundagiagiták*” (gör.: φούντα = tarisznya), „manicheusok”, és „patarénusok” név alatt is szerepelnek. A középkori szerb

¹ A cikk a Filozófiai Vitakör 2016. október 28-án tartott ülésén elhangzott előadás első része. A tanulmányhoz felhasznált források és irodalom jegyzékét lásd maj a 2. rész végén a következő számban.

fejedelemség területén keletkezett írott források szerzői „babunok” és „torbesi” (tarisznyások) elnevezéssel illették őket, mivel tarisznyát hordtak magukkal mindenütt, ahol vándorútjaikon megjelentek. Makedónia területén, ahol nagy méreteket öltött ez a vallási mozgalom, a következő neveken tűnnek fel: „*βοζομιλι*”, a *ἰορβα* (tarisznya) szó után „*torbárok*”, „*torbesik*” (tarisznyások), továbbá a Babuna-hegység után „*babuni*” (babunok). Az I. Szimeon és I. Péter cárok uralkodása idején az ókori Thrákia északi és Makedónia északi és délnyugati területeit is magába foglaló I. Bolgár Birodalomban keletkezett kis számú forrás a mozgalom híveit *βοζομιλι* („bogomilok”) -nak említi. E keresztény tanítás híveit a középkori Boszniában „*krsztjani*” (keresztények), *ἰαῦαριῦνι* („*patarénusok*”)-nak, *ἰαβλικιῦνι* („*paulikianusok*”)-nak, a XV. századtól kezdve pedig „*ketugerek*”-nek is nevezték. Nyugat-Európában a Bolgár állam keresztény hitre való megtérése után bolgár eredetűnek tartották ezt a különböző elnevezésekkel megilletett vallási mozgalmat, és követőiket „*christiani boni*” (igazi keresztények), „*bulgari*”-nak, illetve „*bougres*”-eknek nevezték. Dalmáciában és Itáliában Milánó szegény elővárosa Pataria után „*patarénusok*” névvel illették őket. A történelem során a kutatók nagyobb része a bogumilokat csaknem minden felnőttkeresztiséget hirdető vallási *mozgalommal azonosította vagy szoros kapcsolatban levőnek tartotta (pl. a katarokkal és az albigenekkel)*. Ezt azért is tették, mert a középkori latin forrásokban a leggyakoribb elnevezés Alba város neve után „*albigensek*” és „*katarok*” (ógör.: *καθαροί* = tiszták) alakban fordul elő, amit szerzőik összekötöttek a „*megtisztulók*”-ra jellemző vonásokkal. A középkori Francia Királyság területén keletkezett latin nyelvű forrásokban a „*Bougres*” (Bolgárok), Itáliában a „*Sclavini*” (Szlávok) név alatt váltak ismertté. Ez utóbbi pedig arra utal, hogy vallási tanításuk és hitük szláv eredetű volt.

A keresztény római katolikus és a görögkeleti orthodox egyház a bogumilok világról szóló tanait gyakran „*manicheizmus*”-nak nevezi, a perzsa *Mani* tanítása után, aki arra törekedett, hogy iráni, buddhista és keresztény elemekből merített szinkretista tanítását egy egységes filozófiai rendszerbe foglalja. A bogumilok tanítása hatalmas földrajzi területen terjedt el, a Fekete-tengertől egészen az Atlanti-óceánig. Emellett hosszú időn át, majdnem fél évezredig azokhoz a kereszténységen belül keletkezett irányzatokhoz tartozott, amelyek az idők során sok gondot okoztak a hatalmon lévő egyházi hierarchiának. Ezért az utóbbi képviselői, a világi hatalommal szövetkezve, elítélték tanaikat, és mindannyiszor könyörtelenül felléptek ellenük, akárhányszor alkalmuk adódott. Ahhoz, hogy kiirtsák és megsemmisítsék ezt a hivatalos keresztény hit megváltoztatására törekvő idegennek beállított vallási felfogást, a bogumil mozgalom vezetői és hívei ellen több egyházi zsinatot hívtak össze (1140, 1143, 1156-1157, 1211 stb.), amelyeken eretnekeknek kiáltották ki és máglyahalálra ítélték őket. Minden eszközzel igyekeztek megakadályozni, hogy írott hagyatékuk széles körben elterjedjen, sőt, több irtóhadjáratot is vezettek ellenük. Emiatt egyes kutatók a bogumilizmust a bizánci hitvalláson belüli reformáramlatnak, míg mások a későbbi nagy nyugat-európai reformáció előfutárának tekintik.

Egy ilyen jellegű és rövid terjedelemre megszabott előadás keretei között nem áll módunkban, hogy a bogumilizmus elődjének történetével is hosszasan foglalkozzunk. Ezért csak röviden megemlítjük azokat a hitvallásokat, amelyekből a bogumilok meríthettek, illetve támaszkodhattak saját tanaik terjesztése céljából. Ugyanúgy eltekintünk e vallási mozgalom földrajzi elterjedésének bemutatásától.

A VIII. és IX. század folyamán a bizánci külpolitika legfőbb céljának tartotta a birodalom keleti és északi határainak megvédését az állandó ellenséges bolgár-török és arab támadásoktól. E cél érdekében egy sor bizánci császár a birodalom északi tartományaiba, elsősorban *Thrákiába* telepített jelentős számú örményt. Ez hatékony módszernek látszott a hivatalos hitet valló egyház által eretnekek kiáltott kis-ázsiai gyülekezetek megsemmisítésére, hogy ezután a keresztények által sűrűn lakott területen könnyebben és gyorsabban áttérjenek az igazi katolikus hitre. Ezen kívül arra is számítottak, hogy azok, akik kitűntek makacsságukkal és harciasságukkal (mint például a *paulikiánusok*) hatékony védelmet jelentő ütköző tényezőket jelenthettek volna az északról érkező támadásokkal szemben.

A birodalom ázsiai tartományaiból származó alattvalók áttelepítése, illetve kitelepítése különböző európai provinciákba régóta ismeretes volt. Már *Diocletianus* (284.IX.17 [XI.20.]-305.V.1.), később *Hérakleiosz* (*574.; 610.X.5 [7.]-†641.II.11.) császárok uralkodása idején nagy létszámú ázsiai alattvalót

telepítettek Thrákia provinciába. Az elsősorban katonai, és nem pedig vallási megfontolásokból véghez vitt bizánci telepítések sorát *V. Konszτανίνος* *Kopronyimosz* (*718.VII.; 741.VI.18., 743-†775.IX.14 [23].) császár is folytatta, aki a bizánci források szerint a Balkán északkeleti részén egyre erősödő Bolgár Kánsággal szemben agresszív politikát tanúsított. Erről tudósít bennünket *Theophanész* történétíró, aki „Chronographia” c. történeti krónikájában azt írja, hogy 745-ben nagy létszámú szíriai *monofizita* és Örményországból származó eretnek gyülekezetet telepítettek Thrákiába és Makedóniába, mint határőröket. A 757. évi események leírásánál Theophanész azt is ránk hagyta, hogy a császár jelentős létszámú, több ezer szíriai és örmény *paulikánust* is betelepített, akiket Theodosziopolisz és Mitilene városokból hozott el. Ezt pedig azért is tette, hogy a bolgár-törökök folytonos betörései miatt lakatlanná vált tartományt feltöltse. Emellett azt is hozzáteszi, hogy a letelepített lakosság lényegében az eretnek paulikianizmus hirdetőjévé vált.

Ezt a híradást alátámasztja a nem sokkal később a pátriárkatusi széket betöltő *I. Niképhorosz* pátriárka (*kb. 756.; 806.IV.12-815.III.13.; †828.IV.5.) is, aki a „Chronographia” és a „Rövid történet” című műveiben azt árulja el nekünk, hogy ugyanez a bizánci császár egyúttal nagy figyelmet fordított az újonnan letelepített alattvalók szükségleteinek biztosítására. A császár, többek között, a bolgárokkal szemben levő határ mentén felépített erődökbe helyezte el őket. Az ázsiai lakosság, elsősorban szír *jakobiták* következő kitelepítése Thrákiába *IV. León* császár (*750.I.25.; 775.IX.14-†780.IX.8.) uralkodása idején 778-ban zajlott le, amikor is a Germanikia város körüli hadiesemények eredményeképpen bizánci fogságba estek.

Majdnem kétszáz esztendővel később ugyanezt cselekedte *Joannész Tzimiszkéész* (*924.; 969-†976.I.10.) császár is, amikor Örményországból és Haliba országából (Örményországtól északnyugati irányban a Fekete-tenger partja mentén fekvő terület) paulikiánusokat telepített Thrákiába, akiket Philippopolisz környékén helyezett el.

A későbbiek során erről az eseményről *Anna Komnéné* értesít bennünket az apja, *I. Alexiosz Komnénosz* (*1048?, 1048/1057?, kb.1057.; 1081.IV.1-†1118.VIII.15.) császár uralkodásáról szóló „Alexiasz” (*Ἀλεξιάς*) című panegirikus iratában. A másik két bizánci történétíró, *Joannész Zonarasz* (*Ἐπιτομή ἱστοριῶν* és *Συναγωγή λέξεων συλλεγεῖσα ἐκ διαφόρων βιβλίων*), és *Geórgiosz Kedrénosz* (*Σύνοψις ἱστοριῶν*) műveikben hivatkoznak az okra, amely miatt az áttelepítés megtörtént: eszerint Antiochia pátriárkája *II. Theodorosz* (970.I.23-976.V.29) követelte ezt az áttelepítést, mert saját pátriárkatusi felségterületén meg akart szabadulni ezektől az eretnekektől.

A birodalom európai tartományainak védelmére a bizánci központi kormányzat folytatta azt a régóta Kis-Ázsiában bevezetett és sikeresen bevált gyakorlatot, amely az ún. *thema-rendszer* kiépítéséhez vezetett. Így került sor a már 698-ben megalapított *Thrákia thema* mellett 789 és 802 között Nyugat Thrákia egyes részein Hadrianopolisz központtal a *Makedónia thema* (*θέμα Μακεδονίας*), később pedig a 840-es években, végül 899-ben a *Sztrymon thema* megszervezésére. A bizánci császárok telepítési politikája kihívta az agresszív északi szomszéd egyre gyakoribbá váló hadjáratait. Így Thrákia provincia a VIII. század második felében és a IX. század első felében a hadiállapotok állandó ismétlődése miatt már a „senki földjének” számított, mivel a bolgár-török kánok ugyanazt a gyakorlatot folytatták, mint a bizánci uralkodók. Minden egyes alkalommal, amikor pusztító hadjáratokat vezettek Thrákiába és Makedóniába, visszatérésük után nagyszámú lakosságot a Bolgár Kánság különböző részein, sőt a Duna északi partján túl is letelepítettek.

Ez a kétoldalú, illetve kettős telepítési gyakorlat végeredményben odavezetett, hogy a szír és örmény paulikiánusok az idő múltával egyre szorosabb kapcsolatba kerültek a VI. század végén a Balkán-félszigeten már letelepedett szlávokkal. Az ókori Makedónia területére letelepedett *szláv törzsek* hosszú időn keresztül törzsi-nemzetségi társadalomban éltek. Ezek körében nagyon nehezen fejlődhetnek ki a feudális viszonyok, a VIII. század végén és a IX. század elején lezajlott bolgár-török hódításoknak és a bizánci reconquista törekvéseknek köszönhetően. Mint tudjuk, ez a történelmi folyamat egybeesett a hosszú és küzdelmes bizánci-bolgár vetélkedéssel, amely a felettük elérendő uralomért is folyt.

Visszatérve a paulikíanusokra, a bizánci forrásokból azt is megtudjuk, hogy amikor a IX. század közepén Thrákia jelentős területei bolgár-török fennhatóság alá kerültek, nagy tömegekben paulikíanus eretnekeket telepítettek a thrákiai Szerdika (ma: Szófia) és Philippopolisz (ma: Plovdiv) városokba. A paulikíanus hívők száma minden valószínűség szerint megnövekedett 864 után, amikor az immár többnyire szlávok által lakott Makedónia középső és délnyugati területei is bolgár-török uralom alá kerültek. A Bolgár Birodalom keresztény hitre való megtérése után (864.; 865.VIII.) nem csodálkozhatunk azon, hogy a Balkánon, elsősorban Thrákiában és Makedónia területén élő pogány szláv törzsek körében széles táptalajra találtak azok az elsősorban *örmény paulikíanusok* által terjesztett hitelvek, amelyek a bolgár cári udvar által diktált egyházi hittérítéssel szembeszálltak. Emiatt már *I. Borisz* bolgár fejedelem (852-889; †907.V.2.) panaszkodott *I. Szent Miklós* (*Róma, 819.; 858.IV.24-†Róma, 867.XI.13.) pápának 866-ban, arról, hogy országában örmények prédikálnak.

Az évszázados bolgár-török-bizánci háborúskodás mellett mindkét birodalomban lassan, de fokozatosan fejlődésnek indultak a feudális viszonyok, ami viszont nemcsak a világi, hanem az egyházi uralom terjeszkedéséhez vezetett mindkét államalakulatban. Az I. Bolgár Birodalom területén a IX. század második felében és a X. század elején a világi nagybirtokrendszer mellett egyre nagyobb növekedésnek és fejlődésnek indult az egyházi földtulajdon, hiszen az ország keresztény hitre térése óta mind Bulgáriában, mind pedig az általa bekebelezett Makedóniában teljes mértékben megszaporodtak a templom-, pontosabban a kolostoralapítások. Ezekben a templomokban és kolostorokban nemcsak a szláv írásbeliséget terjesztették, hanem a központi fejedelmi, majd cári udvar által megkövetelt politikai lépések alapján harcot is indítottak a még megmaradt szláv törzsi-nemzetségi kötelékek szétzúzására, és a káros hitbeli, elsősorban paulikíanus eszmék terjedésének megakadályozására. Ilyen körülmények között a Bolgár Birodalom területén, elsősorban Nyugat-Makedóniában, erőteljes társadalmi ellentétek kezdtek felszínre törni.

I. Szent Péter bolgár cár (*912.; 927-969.; †970.I.30.) uralkodásának idejét a történettudomány elnevezte „a szerzetesség uralmának”. Ezt bizonyítja az elképesztő számú templom- és kolostor alapítása is, főleg birodalmának déli és délnyugati területein. Ebben különösen *Makedónia* járt elől, elsősorban Preszpa és Devol központokkal. Emellett a mai *Obrid*, *Szkeopje*, *Bitola*, *Prilep* és *Thessaloniké* városokban napról-napra újabb és újabb keresztény hittérítő központok létesültek. Csak *Thessaloniké* közelében, a várostól északkeletre fekvő hegyekben, ahol az épületek szakadatlan láncolata magasodott, több mint húsz kolostort emeltek. Emiatt ezt a vidéket az *Athósz-félsziget* után elnevezték „Második Szent Hegynek”. A IX. és X. századból fennmaradt egyházi szláv és bizánci forrásokból tudjuk, hogy *Obridi Szent Kelemen* és tanítványai hittérítő tevékenységének eredményeképpen Makedónia a szláv írásbeliség és művelődés központjává vált. *Szent Kelemen* később megfogalmazott legendája, illetve életrajza szerint *Obrid* és *Preszpa* központokban több mint 3.500 személy tért át a keresztény hitre és sajátította el az írás-olvasást. Itt nemcsak a hivatalos egyházi műveket, hanem az apokrif iratokat is tanulmányozták, amelyeket bizánci görögből ószláv nyelvre ültettek át. A később keletkezett legendák elmondják nekünk, hogy magában *Ohrid* városában és a környékén 365 egyházi templom- és kolostorépítmény létezett, ami megfelel annak, hogy az év minden napjára esett egy-egy templom, illetve kolostor ünnep.

Mindezt, bár röviden is, szükségesnek tartottuk megemlíteni azért, hogy képet kapjunk a kereszténység hatalmas mértékű terjeszkedéséről. Ez viszont, mint említettük, ugyanolyan nagymértékű ellentétekhez vezetett a Bolgár Birodalom területén is. Ezeknek a társadalmi és vallási ellentéteknek egyik megnyilvánulása volt a *bogomilok mozgalma*, amelynek hívei – keleti, elsősorban kis-ázsiai előfutáiraikhoz hasonlóan – a tiszta őskeresztény vallásosságra és a szigorú aszkétizmusra törekedtek. A bogomilizmusról, mint a jogfosztottak és elnyomottak mozgalmáról, legegyszerűbben *Theophylaktosz Lakapénosz* (*Θεοφύλακτος Λακαπήνος*) konstantinápolyi pátriárka (933.II.2-†956.II.27.) Bulgária uralkodójához *I. Szent Péter* cárhoz immár második válaszában történik említés. Tulajdonképpen a bolgár uralkodó a konstantinápolyi pátriárkához intézet üzeneteiben segítséget kért a birodalmában széles néptömegeket megmozgató eretnekség megfékezésére. A legnagyobb valószínűség szerint a 940 és 950 közötti időszakban keltezett

pásztorlevelében Theophylaktosz pátriárka – nem vizsgálva teljes egészében a bogomil tanok hittételeinek veszélyes voltát – azt paulikianus gyülekezetnek tekintette, mondván: jól ismeri a jelenséget. Válaszában elküldött egy katekizmust, és hogy a bolgár uralkodó nyugtalanságát csillapítsa, néhány érvet ajánlott, mellyel vissza lehet téríteni a tévútra tért nyájat az orthodox egyházhoz. A pátriárka ugyanakkor említést tesz a régi (παλαιός) és az ugyanakkor újonnan megjelent (νεοφάνους) eretnekségről, amely tulajdonképpen előidézte a bolgár cár nyugtalanságát. Szerinte az új eretnekség lényegében a manicheizmus és a paulikianizmus keveredéséből jött létre.

Ezt a bizonyító erejű forrásadatot alátámasztja és kiegészíti a bolgár presbiter Kozma „Értekezés az eretnekek ellen” című műve, amely a legnagyobb valószínűség szerint nem sokkal I. Péter cár 969-ben történt elhalálása után láthatott napvilágot. Annak ellenére, hogy az értekezés polemikus és heves hangnemben fogalmazódott meg, egyben a bogomilizmusról szóló vitairat nagyon részletes leírása, egy kortárs szemszögéből fontos, értékes és elsődleges értesüléseket kapunk belőle. „Történt ugyanis, hogy az igaz hitű Péter cár uralkodásának éveiben bolgár területeken megjelent egy Bogomil („Isten- szerető”) – valójában Bogunemil („Istennek nem kedvelt”) nevű pap. Ő volt az első, aki bolgár földön eretnekséget kezdett hirdetni”. Ezt írja az óbolgár szerző Kozma presbiter. Mintha ez lenne az egyetlen értesülésünk arról, hogy valóban élt-e az a Bogomil pap. Azonban Theophylaktosz pátriárka és Kozma presbiter szubjektív megítélésétől függetlenül, bogomilokra vonatkozó tudósításaik nagyon fontos forrásadatok, amelyek a bogomilizmus kezdeti korszakára vonatkoznak. Azonban ezek a szórvány forrásadatok nem tárják fel teljességgel előttünk a bogomilok nézeteit, sőt még olyan ténybeli anyagot sem hagytak reánk, amely vallási közösségeik szervezetéről tudósítanáknak bennünket.

A hiányos forrásadatok miatt a kutatók kénytelenek a későbbi korokban keletkezett források adatait is felhasználni. Bogomil hittérítő neve nem volt ismeretlen a későbbi bizánci egyházi főméltóságok előtt sem. Közülük figyelemre méltó, többek között a XI. század első felében keletkezett a kis-ázsiai Opszikon themában lévő Akmonia püspökséghez tartozó helyiségből származó *Euthymiosznak* a Peribleptosz monostor szerzetesének páásztorlevele, amelyben az új hitbeli tanítás híveit „fundagiagíták”-nak nevezi. Továbbá, a konstantinápolyi pátriárka I. *Jeruzsálemi Kozmasz* (1075.VIII.2/kb. VIII.8-1081.V.8.) a thesszáliai Larissa város metropolitájához intézett üzenetében nemcsak a bogomil nézetek, hanem Bogomil pap kiátkozását is megtaláljuk. A XII. század elején keletkezett I. Alexiosz Komnénosz császár rendeletére szerkesztett „Dogmatikus vértet” (Πανοπλία δογματική) című mű a bizánci hittudós *Euthymiosz Zigabenosz* tollából származott. Felsorolásunkból nem hiányozhat a híres tudós császárlány, *Anna Komnéné* fentebb említett panegirikus műve sem. S végül, a XIII. században keletkezett „*Bizánci Szinodik*”-ról készített bizánci görög kézirati másolat arról tudósít bennünket, hogy Bogomil pap I. Péter bolgár cár uralkodása alatt „minden városban és tartományban” elterjesztette az eretnekséget. Mindezeket a bogomillelens adatokat kiegészíti a XIII. század második évtizedében (1211) megfogalmazott egyházi szláv nyelven megírt „*Boril cár Szinodikja*” is, amely arra emlékeztet bennünket, hogy az új eretnekséget Bogomil presbiter kezdte terjeszteni I. Péter bolgár cár uralkodása idején. Ebben az elhunyt jeles világi és egyházi személyekről az Istentiszteleteken való megemlékezéseket leíró gyűjteményben azt olvashatjuk, hogy kiközösítették az istengyűlölő bogomil eretnekséget, amelynek vezetője „az aljas Bogomil volt tanítványjaival együtt”. Ugyanebben a történeti forrásban említés történik legközelebbi követőinek és tanításának aktív terjesztői nevérol: *Mihail, Teodor, Dobri, Szeptefan, Vaszilij* és *Petar*. Az Egyház egytől-egyig kiátkozta őket, mivel tanításuk a Pravoszláv Egyház dogmáitól eltérően tévútra tért. Bogomil névvel találkozunk a XIV. században élt *Matthaiosz Blasztarész* egyházi író „Egyháztörténet” című művében is.

A felsorolt bogomillelens traktátumok mellett az eretnekségnek kikiáltott tanítás tanulmányozására rendelkezésünkre áll még két bogomil eredetű mű: a XII. században megalkotott „*János Evangéliuma*”, amely a „*Tükös Könyv*” név alatt is ismeretes volt, és az ún. „*Katari Breviárium*”. Ezek az alkotások nagyon érdekes és figyelemre méltó adatokat tartalmaznak a bogomil vallási közösségek szervezetéről.

Tulajdonképpen ki is volt az a *Bogomil* pap? Egy bolgár tudós korábban azt állította, hogy *Bogomil* előkelő szláv nemzetségből származott, amit dús fantáziaszülte ítéletnek könyvelhetnünk el. Mások megkísérelték bebizonyítani azt, hogy Bogomil és a szintén X. században élt apokrif művek szerzője *Jeremiás* egyazon személy. Ennek a nézetnek a képviselői azt is állítják, hogy az új tanítás terjesztőjének neve Jeremiás volt, mielőtt elkezdett prédikálni, és később vette fel a Bogomil nevet, vagyis Jeremiásból Bogomil lett. Ez a hipotézis sem állja meg a helyét komoly és megalapozott kritikai megközelítés esetén. A kutatók harmadik csoportja megkísérelte tagadni azt, hogy egyáltalán létezett valaha egy ilyen hittérítő. Ők arra hivatkoznak, hogy egyes-egyedül csak presbiter Kozma tesz említést róla, és neve évszázadokkal később az orosz kéziratokban újból feltűnik. A XV-XVI. századból fennmaradt orosz kéziratos gyűjteményben (*Zbornik*), a „*Tiltott könyvek*”-ről készült jegyzékekben Bogomil neve szerepel, mint eretnek könyvek szerzője Bulgáriában. Egy másik jegyzékben, amelyet az orosz *Zoszim* metropolita (1490-1494) állított össze, Bogomil Jeremiás pap tanítójaként jelenik meg, aki szintén több apokrif mű szerzője volt. Egy harmadik jegyzékben, amelyet szintén a XVI. században állítottak össze Jeremiás pap neve és Bogomil pap neve egymás után vannak bejegyezve. A negyedik jegyzék Bogomil nevét mint a „*Keresztfáról*” szóló elbeszélés szerzőjeként említi tévesen, mert a legújabb kutatásokból kitűnik, hogy e mű szerzője valójában Jeremiás volt, aki mint Bogomil „szellemi fia” és követője több, az egyház által tiltott mű alkotója volt. Legvégül, olyan kutatási eredmények is napvilágot láttak, amelyeknek szerzői azt bizonyítják, hogy Bogomil nevét csak a később keletkezett hagyománynak tulajdoníthatjuk, maguk az eretnekek terjesztették önmagukról, hogy ők az „*Istennek a kedveltjei*”.

Ki volt Bogomil, mikor született és honnan származott? Ezek olyan megoldatlan kérdések, amelyekre sem a történészek, sem a nyelvészek mindmáig nem tudtak kielégítő választ adni és alighanem nem fognak tudni később sem. Azonban egy dologban nem szabad kételkednünk, és pedig abban, hogy Bogomil egy valódi történelmi személy volt. Bogomil életéről és egyházi tevékenységéről szóló adatok elég szórványosak. Azonban a fennmaradt források alapján elegendő bizonyossággal megállapíthatjuk azt, hogy ő volt az új tanítás első hirdetője és terjesztője, és maga után sok tanítványt hagyott hátra. A bogomil tanítás széleskörű elterjedése a *Bolgár Birodalom délnyugati területein, a mai Makedóniában* (a mai *Velesz* és *Prilep* városokban és azok környékén fekvő falvakban) nagyon sok kutatót arra ösztönöz, hogy ott keressék Bogomil szülőhelyét. Egy ma is élő néphagyomány szerint, amellyel a *Babuna* hegységben fekvő *Bogomila* és *Nezsilovo* falvakban élő lakosság körében találkozunk, Bogomil születési helye Velesz város közelében lévő *Bogomila* falu volt. Nyugvóhelye a falu közvetlen szomszédságában található. A sír mellett egy kis paraklisz (kápolna) helyezkedett, amely a monda szerint a bogomilok imádkozó helyeként szolgált. Ugyanez a legenda azt állítja, hogy hajdanában a bogomilok a Nezsilovo falu határán lévő barlangban gyülekeztek, és tanítójuk a *Babuna* hegységben rejtőzködött.

Egy másik legenda Bogomil életét és halálát a mai Bulgáriában lévő *Gorno Pavlikani* faluval köti össze, amely *Lovecs* várostól nem messze fekszik. Utóbbi hagyományból megtudjuk, hogy Bogomil sírja *Kameniste* nevű helyen található, ahol ellenségei kioltották életét.

Egy, az 1221-ből származó „*Szerb Szinodik*”-ban lelhető szöveg arról tájékoztat bennünket, hogy Bogomil tanítását „*a bolgár Makedóniában, Philippopoliszban és annak vidékén*” alkotta meg. Annak ellenére, hogy ez a híradás megbízhatatlan, mégis egyetlen konkrét forrásadatként szolgál. A „*Makedónia*” földrajzi és közigazgatási fogalmat abban az időben, többek között a bizánci hagyományt követve, az egyházi szláv nyelveken alkotók műveiben Thrákia nyugati területeinek a megjelölésére is használták. Ott, Philippopolisz (a mai Plovdiv) körül még a VIII. században a bizánci császárok nagy tömegekben paulikianus eretnekeket telepítettek le. Mint tudjuk, a paulikianizmus a bogomilok egyik eszmei forrása volt, és maga Bogomil nagyon járatos volt annak megismerésében. Ezért nagyon sokan, elsősorban bolgár származású kutatók, feltételezik, hogy az új eretnekség megalapozója megközelítőleg ezen a vidéken született.

Bogomil pap személye és tanításainak lényege a tudósok eddigi kutatásaiból nagy vonalakban körvonalazódik előttünk. Ezek alapján nyugodtan állíthatjuk, hogy *Bogomil egy Makedóniából származó keresztény és vallási gondolkodó volt*, akit az új keresztény és egyházellenes tanítás, a bogomilizmus

megalapítójának tekinthetjük. A X. században élt, és tanait I. Péter bolgár cár uralkodásának idején terjesztette Makedóniában és Thrákiában. Tanításának széles körű elterjedéséből arra következtethetünk, hogy a korabeli viszonyokhoz képest nagyon jó és megalapozott műveltséggel rendelkezett. Pályafutását orthodox lelkészként kezdte, aki a nép oldalán állt. Krisztus tanításaiban oly mértékben volt tájékozott, hogy megengedhette magának azt, hogy kételkedjen dogmaiban. Mélyen csalódott a hivatalos keresztény tanításban, amelyben az álfennkölt szertartások nagy szerepe által egyre jobban csak a külső forma vált hangsúlyossá a hívők előtt. Ezzel a kereszténység messze eltávolodott forrásától, az élő hittől, mellyel az emberek a lelküket, az élet minden nehézsége közepette is össze tudták kapcsolni az égi királyság szellemével. Több mint valószínű, hogy nem Bogomil volt az egyetlen abban a kilátástalan évszázadban, aki így gondolkodhatott.

Amiben kételkedett, annak helyébe Bogomil saját tanítást, saját filozófiát, saját erkölcsöt teremtett, amelyet megkísérelt az egyszerű népnek feljuttatni. A Balkán-félsziget számos helyén keresztény gyülekezetet hozott létre, ahol eredetinek nevezett tanítását terjesztette. Tanait a Bizáncból származó régebbi eretnek mozgalmak, elsősorban a *Paulikianizmus* és a *Manicheizmus* gazdag ismeretanyagából merítette, és azokat tisztán és érthetően adta elő. Ellenfelei megfélemlíthetetlen és rendkívül intelligens személyként ábrázolják, aki nagy befolyással rendelkezett embertársai felett. Éles és mély érzékkel tájékozódott a tömegek és az egyház valódi élete felől. Élete során bebizonyosodott, hogy a dolgokat így értékelte: a szerzetesség és a papság romlottsága eltaszítja a tömegeket *Krisztus* igazi tanításaitól. Ezért térítő útjai alkalmával arra törekedett, hogy meggyőzze hallgatóit arról, hogy ő és tanítványai az igazi Krisztus papjai, ők az *Istentől kiválasztottak*, s hogy ők „Istennek a kedveltjei” („*Božy mulu*”). Mint említettük, a kutatásokból az is kiderül, hogy Bogomilnak volt egy „szellemi” fia, *Jeremiás*, aki szintén a tanítványa volt. Bogomil minden valószínűség szerint Jeremiással együtt a szerzője azoknak az eretneknek nyilvánított műveknek, amelyeket az egyház bevont a „Tiltott könyvek” jegyzékeibe. Jól tudjuk, hogy az eretneknek kikiáltott szekták fő irodalma mindig az apokrif bibliai elbeszéléseken alapult, és Bogomilról is lehetett tudni, hogy írt olyan könyveket, amiket „egyetlen orthodox hívő sem mert elolvasni”. Az apokrif művek alkotóit elsősorban a „*Történelmesített Bibliák*” (*Palcyaf*) sorába tartozó nézetek foglalkoztatták: a világ és az ember teremtéséről, a bűn és a megváltás eredetéről, a Kereszt történetéről, a test és a lélek vitájáról, a jóról és a rosszról, a mennyről és a poklóról, amelyeket Jézus és tanítványai közötti párbeszédekben írtak meg, és állásfoglalásaikat többnyire köztisztelőben álló atyafiak által való értelmezéseként ágyazták be. Ezeket azután „*Világosító*”-nak (*Lucidaria*) nevezték el a célból, hogy tartalmuk az egyszerű emberek számára is érthető legyen.

Az eddigi kutatások eredményeiből azonban nem derül ki az, hogy Bogomil a hivatalos katolikus vallásra veszélyes eretnek tanainak elterjedése miatt a X. század végén erőszakos halál útján hagyta-e el a földi világot, vagy visszavonult, vagy pedig sikerült-e neki eltűnnie. Nyilvánvalóan megsemmisítettek minden reá vonatkozó írásos bizonyítékot. Azt azonban nem sikerült megakadályozni, hogy tanítása az akkori egyházi és apokrif irodalomban kifejezésre jusson. Segítségével a bogomiloknak sikerült hitük lényegét mítoszok és legendák formájában beleszőni a balkáni népek középkori és újkori irodalmába és hitvilágába. Hitvallásuk részletei a mai napig újra meg újra felbukkannak a mesékben, dalokban és költeményekben. Egy régi bolgár iratban egyedülként szerepel, mint kétszer, sőt háromszor megátkozott személy. Ez arra enged következtetni, hogy a hivatalos egyház nagyon tartott tanításától, s hogy tevékenységének nagy hatásúnak kellett lennie. Az idő múlásával egy egész gnosztikus mozgalmat neveztek el róla.

NEMZETISÉGI NÉPTÁNC OKTATÁS ÉS NEMZETISÉGI NÉPTÁNC PEDAGÓGUS KÉPZÉS LEHETŐSÉGEI A MAGYAR TÁNCMŰVÉSZETI EGYETEMEN

Harminc éve foglalkozom szerb, horvát, bolgár, és a pirini anyagot tekintve makedón néptáncok tanításával, így a gyakorlatban sok tapasztalatot szereztem, szoros kapcsolatban állok az e területen dolgozó néptánc tanárokkal. Belülről látom életüket, ezen belül pedig oktatási rendszerüket is. A repertoárt tekintve nem jók az általános tapasztalataim. Az együttesek műsorai többnyire az anyaországi trendeket utánozva készülnek, és néhány kiváló helyi összeállítástól eltekintve beérik az anyaországi populáris feldolgozásokkal. A gyermekek tudása általában elmarad az életkoruk alapján elvárható szinttől. Talán a nemzetiségi gyerekek között nincsenek tehetségesek?

A tehetséggondozás véleményem szerint három alkotóelemből áll: tehetséges tanulókból, kiváló tehetséggondozókból és a technikai feltételek meglétéből (helyiség, eszközök stb.). Nézzük meg rendelkezésre áll-e mindhárom feltétel a nemzetiségi néptánc oktatásban! Tehetséges gyerekekből nincs hiány, a nehéz körülmények ellenére is sokszor látok kiemelkedően ügyes nebulókat a színpadon. A csoportok a nemzetiségi önkormányzatok és a nemzetiségi iskolák fenntartásában működnek, kiváló körülmények között, megfelelő eszközökkel ellátva, és nem szenvednek hiányt anyagi és erkölcsi támogatásban sem. Ebből már kiderült, hogy mi a hiányzó láncszem. Nincsenek képzett táncpedagógusok. Mi lehet ennek az oka? Nem volt kedvük képezni magukat vagy sok az önjelölt hozzáértő a pályán? Szó sincs róla. Ahogy korábban írtam, a körülményekhez képest sok a jó képességű táncos, ami elsősorban a pedagógusok lelkesedésének köszönhető. Szívüket, lelküket beleteszik a munkába és ahol csak lehet, képezik magukat. Kijárnak az anyaországi továbbképzésekre, ahol azonban csupán anyagtanítás folyik, a módszertani képzés általában hiányzik. A táncgyüttesekben tehát olyanok tanítanak, akik tudnak táncolni, akár jól is tudnak bánni a gyermekekkel, azonban sehol sem tanultak tanítani. Az iskolákban is folyik néptánc oktatás, ahol a magyar gyakorlattal ellentétben táncpedagógus diploma nélkül is taníthat bárki, aki a feladatra jelentkezik. Miért nincsenek diplomás pedagógusok? A válasz nagyon egyszerű: a Magyar Táncművészeti Egyetem jelenlegi felvételi rendszere nem teszi lehetővé, hogy egy kizárólag nemzetiségi területen dolgozó pedagógus felvételt nyerhessen. A felvételi követelmény szerint a teljes Kárpát-medence magyar táncanyagát kell tudni. Mit tegyen például egy kiváló deszki szerb tánctanár? Egész életét a szerb táncoknak és hagyományoknak áldozta, felmenői szerbek, és bár két anyanyelvű, létét mégis a szerb kultúra határozza meg. Nincs nála kiválóbb ezen a területen, azonban még egy huncut ugróست sem tud. A helyzet miatt az alapfokú művészeti iskola alapítása is akadályba ütközik. Pedig nagy kár! Rengeteg értékes gyermek és pedagógus kerül így a közoktatáson kívülre. Eddigi tapasztalataim alapján írásomban megpróbálok javaslatot tenni a helyzet megoldására. Mivel azon kevesek egyike vagyok, aki nemzetiségi pedagógusként el tudta végezni a Magyar Táncművészeti Egyetemen a magyar néptánc alapképzést és mesterképzést, úgy érzem kötelességem megosztani

tapasztalataimat és keresni a lehetséges megoldást. Igaz, én magyar néptánc pedagógusként is dolgozom, a tanulmányaimat elsősorban, mint nemzetiségi néptánc tanár folytattam. A tanulás ideje alatt folyamatosan azt vizsgáltam, hogyan tudom az órákon tanultakat a nemzetiségi tánc tanítás szolgálatába állítani. Megpróbáltam minden tudást és tapasztalatot hasznosítani munkámban. Ma már tudom, hogy messze nem tartanék itt, mint táncpedagógus, ha nem végeztem volna el a(z akkor még) főiskolai képzéseket. Tudom, hogy kollégáim számára is hasznos lehetne a diploma, nem csupán azért, hogy papírjuk legyen róla, hanem mert valóban jelentős gyakorlati haszna van.

Mindezek alapján az alábbiakban megpróbálom végiggondolni, hogy hogyan lehetne átalakítani a felvételi rendszert és a tantervi hálót, a célból, hogy a nemzetiségi és kisebbségi táncpedagógusok felvételizhessenek és sikeresen elvégezhesék az egyetemet.

A jelenleg érvényes felvételi követelmények szerint a jelentkezőknek felvételizniük kell magyar néptánc gyakorlatból, mégpedig a teljes magyar nyelvterület táncaiból összeállított anyagból. Mire is számíthatnak azok a nemzetiségi táncosok, akik egyetlen táncot sem tudnak? Természetesen kudarcra, így aztán eszükbe sem jut jelentkezni. Mi lenne, ha nekik is lehetőséget adnánk arra, hogy megmutassák, mit tudnak felmutatni szülőföldjük táncaiból? Nemzetiségi néptánc oktatás jelenleg is folyik az egyetemen így volna tanár, aki felvételiztetni tudná őket. Mivel Magyarországon élünk, minimális magyar néptánc tudás és tájékozottság tőlük is elvárható. Mondjuk ne kérjük számon rajtuk az összes dialektus táncait, legyen elég egy választott ugrós tánc prezentálása, lehetőség szerint származási helyükről. Talán még ezt sem kötném meg, bár logikus lenne, mivel a balkáni kólók tulajdonképpen lán- és körformában járt ugrósok. De ha éppen szatmári csárdást választana, miért ne tenné? Városokból illetve Budapestről érkezőknek jelöljünk meg egy ugrós területet, melyből fel kell készülniük. (Esetleg az egyetem indíthatna előkészítő tanfolyamot is a felvételi előtti időszakban.) Mivel képzett táncosokról van szó, biztos vagyok benne, hogy egyetlen anyag elsajátítása sem lenne megoldhatatlan feladat számukra, azonban e két tánc (saját és egy választott magyar) bemutatása után, egy gyakorlott egyetemi pedagógus már meg tudná állapítani, hogy rátermett-e a feladatra, alkalmas-e a képzésre. Az elméleti tárgyakból pedig ők is fel tudnak készülni, melyet a felvételi beszélgetés alkalmával saját munkájuk tapasztalataival ki tudnának egészíteni.

Többször beszéltem már erről a problémakörrel a jelenlegi tanárokkal és mindig azzal zártuk le a kérdést, hogy nemzetiségenként 4-5 embernek nem indíthatnak külön évfolyamot, elsősorban pénzügyi okokból. Ezzel teljesen egyetértek, azonban volna megoldás, melyre a jelenlegi mesterképzés rendszere adott ötletet. A 2017 januárjában végzett mesterképzési tagozat összetétele a következő volt: 15 néptáncos, 10 társastáncos, 6 balettos és 4 modern táncos. A négy táncos tagozat az általános, mindenkit érintő tantárgyakat együtt hallgatta, a szaktantárgyak esetén azonban különváltunk. Így tulajdonképpen csak a speciális órákhoz van szükség külön tanárookra. Miért ne lehetne egy ehhez hasonló rendszert bevezetni a táncos és próbavezető képzésbe? Talán húzhatunk egy vonalat, hogy nemzetiségenként minimum 5 főnek felvételt kell nyernie, hogy a tagozat indulhasson. Ezután már csak a tantervi hálót kell megvizsgálni, majd átalakítani úgy, hogy a nemzetiségi hallgatóknak is megfeleljen.

Ha jók az értesüléseim, jelenleg az alábbi tárgyak szerepelnek az egyetem alapképzésében:

- *magyar néptánc (szakmai főtárgy)*
- klasszikus balett (alapismeretek)
- előkészítő gimnasztika-
esztétikus
testképzés
- *nemzetiségi táncok*
- próbavezetési és koreográfiai
ismeretek
- koreográfia elemzés
- mozgásbiológia
- tánc történet
- zeneelmélet, -történet
- *népzene*
- *népviselet*
- *táncfolklorisztika*
- *folklorismeret*
- táncjelírás
- művelődéstörténet
- kutatómódszertan
- szakdolgozati szeminárium
- szakdolgozati konzultáció
- bevezetés a nevelés történetébe
- bevezetés a pszichológiába
- nevelés elmélete és gyakorlata
- fejlődépszichológia
- bevezetés az iskola világába
- történelmi társastánc
- argentin tangó
- sztepptánc
- flamenco
- drámatörténet
- irodalomtörténet
- drámapedagógia
- színpadi ismeretek
- kommunikáció
- informatika

A tárgyak sorában kiemeltem azokat, amelyekkel kapcsolatban javaslatom van. A többivel kapcsolatban nincs kérdés, hiszen mindenkinek a javára válhat, ha új ismereteket szerezhethet.

Magyar néptánc gyakorlatra mindenkinek szüksége van, származástól, foglalkozástól függetlenül. Azonban nem biztos, hogy a nemzetiségi tanulóknak is végig kellene venniük az összes tánc típust. Elképzelésem szerint az ugrós és verbunk tánc típust mindenkinek kötelezővé kellene tenni. Első évben összevontan járna mindenki magyar néptánc gyakorlatra, ahol a tananyag ugrós, verbunk és csárdás lenne. A következő két évben ez a tárgy már osztott csoportban folytatódna. Másodikban a nemzetiségek a saját Kárpát-medencei anyagukat tanulnák, harmadik évben, pedig az anyaországi táncokban mélyülhetnének el.

Nemzetiségi táncok: ebből a tárgyból sem kapnának felmentést a nemzetiségek képviselői, csupán a saját nemzetiségének táncaiból nem kellene vizsgáznia. Ettől még a szlováknak ugyanúgy ismernie kell a román táncokat, a szerbeknek pedig a németet és így tovább. Tehát ez is összevont tárgy maradhatna. Ez a helyzet a magyar néptáncosok számára igen hasznos lenne, ugyanis együtt táncolhatnának olyanokkal, akik első kézből ismerik az anyagot.

Népzene: véleményem szerint ez is maradhat összevont tárgy, azzal a kis módosítással, hogy az órát tartó oktatónak, fel kell készülnie a nemzetiségi népzene témaköréből is.

Népviselet: hasonló változtatást javaslok, mint a népzene esetében.

Táncfolklorisztika: az előzőekhez hasonlóan, minden témában felkészült oktatóra van szükség.

Folklorismeret: e tárgy esetében még vannak kérdőjelek. Mindenki számára szükséges lenne, hogy megismerje a mások értékeit, azonban így az anyagmennyiség miatt két év helyett három éven keresztül kellene tanítani a tárgyat

Fontos lenne elméleti folklorisztikai ismeretek bevezetése tantárgyi program részeként (1-2 alkalom) vagy külön tárgy formájában. A tárgyat Bólya Anna Mária, a balkáni folklór kutatója, a Magyar Táncművészeti Egyetem docense, és Nagy Tímea, a bolgár folklór magyarországi ismerője (jómagam) oktathatná. A nemzetiségi zeneelmélet képzésben javasolt lenne felvenni a kapcsolatot Eredics Gáborral és Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzene Tanszékével. Szerb, horvát, bolgár táncok gyakorlati tanítására és az ezzel kapcsolatos módszertan kidolgozására és előadására jómagam vállalkoznék. Anna Máriával és Gáborral a szakmai kapcsolatok már régen kialakultak, így a további együttműködés szép eredményekkel kecsegtet.

A mesterképzéssel kapcsolatban már nem is merül fel kérdés. Aki az alapképzésen túljut, annak nem okoz gondot a pedagógus diploma megszerzése. Saját tapasztalataim alapján meggyőződésem, hogy magas szintű módszertani pedagógiai, pszichológiai és további érdekes elméleti ismeretekkel találkozónak a jövőbeli hallgatók, amelyeket nagyszerűen tudnának hasznosítani saját szakmai területükön.

Kik lennének a haszonélvezői ennek a rendszernek? Első legfontosabb tény, hogy Magyarországon nemzetiségi néptánc pedagógusokat tudnánk képezni. Ennek haszonélvezői persze maguk a nebulók lennének, hiszen a jelenlegi helyzet tisztázásából elsősorban ők profitálnának. Létrejöhetnének az alapfokú nemzetiségi iskolák, sőt később országos szinten legalább egy-egy közép fokú is, ahonnan kevésbé göröngyös út vezethetné a tehetséges gyerekeket akár az egyetemre is. Ezzel persze a jövő nemzetiségi egyetemi tanárai is biztosítva lesznek. A közoktatás kiszélesítése mellett a tánc csoportok és a tánc házak is képzett pedagógusokat kapnának, ami a jelenlegi helyzetben nem utolsó szempont. És végül, de nem utolsó sorban megváltozna a magyar táncosok, próbavezetők, tánctanárok hozzáállása a nemzetiségi táncokhoz. Egyetemi éveim alatt úgy tapasztaltam, hogy a szerb és horvát táncok megismerése más kultúrák

iránti nyitottságot eredményezett csoporttársaim és tanítványaim körében. Egy korábbi tanítványom együttesével „Tamburák szárnyán” címmel tambura zenekari kíséretes műsort állított össze, melyben bunyevác táncok is szerepeltek. Később lakócsai táncokkal is tervezik kiegészíteni az összeállítást. Ha nem találkozunk, talán soha nem jutott volna eszébe egy ilyen műsorterv. Ha sokféle nemzetiség tanulhatna együtt a magyarokkal, talán több kapcsolat alakulna ki a magyar és nemzetiségi ill. kisebbségi néptáncosok között. A táncpedagógusok pedig képesek lennének a Kárpát-medencét egy egységként kezelni, ami csak a hasznunkra válhat.

A pedagógus képzéssel párhuzamosan érdemes lenne a szakközépiskolában is magas szinten tanítani a nemzetiségi táncokat. Jelenleg is folyik nemzetiségi anyag tanítása, de nem mindig a megfelelő módon és a megfelelő időben. Jómagam szerb, horvát és bolgár témában vagyok jártas, de azt hiszem a többi nemzetiség (német, szlovák, román cigány) tekintetében nincsenek nagy hiányosságok, hiszen egy jól képzett magyar néptánc pedagógus ezekkel az anyagokkal találkozik és megfelelő szinten felkészült.

Ahogy említettem, képzésen belül fontos a nemzetiségek egymásra találása, egymás megismerése, mely minden fél számára hasznot hozhat. Emellett érdemes az anyaországi pedagógusképző intézményekkel is felvenni a kapcsolatot, nem csak anyagtanulás, hanem a különböző módszerek megismerése tekintetében is. Gyümölcsöző lehet a diák ill. a tanár csere is, a tapasztalat gyűjtés mindannyiunk számára hasznos lehet. Bólya Anna Máriával karöltve, az ERASMUS pályázati program keretében meg is tettük az első lépéseket: 2018 február végén a Plovdivi Egyetem Népzene és Néptánc karán teszünk szakmai látogatást, Bólya Anna Mária pedig márciusban a Stipi Goce Delcsev Egyetem Néptánc Tanszékével folytatja megkezdett együttműködését.

Ajánlott irodalom

Bólya Anna Mária: A balkán táncművelés jelentősége Magyarországon: Múltja, jelene és jövője.

In *A hagyományos táncművelés metamorfózisa a 20. században*, szerkesztette: Bolvári-Takács Gábor, Fügedi János, Mizerák Katalin, Németh András. Budapest: Magyar Táncművészeti Főiskola, 2012. 45-52.

Nagy Tímea: *Magyarországi szerb és horvát táncok tanítása*. Budapest: Magyar Táncművészeti Főiskola, 2002.

**KOMAKERESŐ AKCIÓ, ZOKNI A CIPŐRE, LOVECSANI
(BESZÁMOLÓ A MACEDÓN VÍZKERESZTI KUTATÓÚTRÓL)**

Tél, mínusz, meleg ruha, memóriakártya, terepnapló, toll, teljesített vizsgák, és már indulnak is a néprajzosok Macedóniába, a Debreceni Egyetem nyugati kapujától, felfokozott hangulatban.

2017. január 17-én, éjszaka érkezünk meg a Bituséhoz tartozó Mijákok Házába, terepgyakorlatunk szálláshelyére. De miért is mentünk oda? Kutatásunk céljaul a macedón Bituse, Rosztuse és Lavcsani vízkereszti szokásainak dokumentumfilm adaptációját tűztük ki.

Meg kell említenünk, hogy a vízkereszt a nyugat-macedón hagyományban igen jelentős, a karácsonyhoz és a húsvéthoz mérhető ünnep. Két fontos vetülete van: az egyik a vizek megszentelődése, a másik pedig a család, a rokonsági háló összetartása a Szent János komaság révén (Bólya Anna Mária: Rituális éneklés a macedón hagyományban. *Ethnica*. 2013). A komaság szokása a település jólétét hivatott biztosítani különböző rítusok által. Az ünnepi eszköztár fontos része a fakereszthez fehér-piros zsinórral rögzített bazsalikomcsokor és a szentelt vízzel megtöltött üst. Az adott település minden évben új személyt/személyeket választ, meghatározott sorrend szerint, a komaság szerepének betöltésére (Фиданоски Гале: Битупе–празници, традиции, верувања. Македонска ризница. 2006).

Megérkezésünk éjszakáján, gyors szobafoglalás és némi felfrissülés után elindulunk a Rosztusétól nem messze található Bigorszki Szent János monostorba, hogy a bitusei komákkal együtt részt vegyünk az éjszakai liturgián. A téli terepgyakorlatokat (is) igazán izgalmassá tudja tenni a környezet változékonysága. Lényegesen eltérő lehet a hangulat egy szintemelkedés nélküli, sima út megtétele után, mint egy hó borította, csúszós emelkedőn, a koromsötétben, jelentős (be nem tervezett) talajgimnasztika végrehajtását követően, hálásan megérkezni a célhoz. Ebből kifolyólag meglehetősen vidáman lépett be csapatunk egy része a monostor kapuin; a kötelező viseleti darabok, a szoknyák kabát fölé vagy alá applikálását követően benyitottunk az arany ékszerdobozba, az ortodox templomba.

Gazdagon díszített tér fogadott bennünket, a gyakorlatban is láhattuk, hogy a szentek tisztelete erőteljesen jelen van, a liturgia hangulata magával ragadó. Különösnek tartottam a szabad ki- és bejárást, a folyamatos ember-cserélődést, a félhomályt, ezt a sajátos mozgalmasságot. A szabályos ének és ima váltakozása alatt a szertartás egyik csúcspontjára értünk el, mikor a pópák hosszú botokkal mozgásba hozták a több méter átmérőjű, ikonokból álló, gyertyás csillárt. A fáradtságtól, vagy a csodálkozástól, de kicsit mindannyian megsédültünk, szinte révület közeli érzésünk volt. Visszagondolva nagyon jól tettük, hogy nem a pihenést választottuk a hosszú út után, hanem az ünnepen való részvételt.

A komaság szabályozott szokáskörébe a komaság átadása és átvétele előtti napon, a férfiak házról-házra járásakor, vagyis másnap tudtunk bekapcsolódni Bituséban. A helyzetet bonyolította az a tény, hogy nem voltak információink a férfiak hollétét illetően. Bituse utcáin, férfihangon zengő tropár után hallgatózva haladtunk, csúsztunk egyre beljebb a településen, míg végül célunkat meglettük. A szokás szerint, a férfiak, élükön a komával, minden házba betérnek, bőséget, egészséget hoznak és elhárítanak minden gonoszt a látogatásukkal. A házaknál bőségesen megrakott asztallal, és énekkel várják őket.

Az ünnepi étkek között első sorban böjtös ételeket találunk. Rituális kenyérféléket, például a mi lángosunkra hasonlítókat, valamint töltött káposztát, vagyis *szármát*, ami természetesen nem hússal, hanem rizzsel készül, az időszakot figyelembe véve. Az alkoholos italok közül a meleg rakija (fűszeres törkölypálinka) a befutó, a hidegre való tekintettel, az édességek tárháza pedig szintén kimeríthetetlen. A *lokummal* való első találkozásom nagyon megható volt. Percekig nem tudtam szóhoz jutni, hiszen annyira magával ragadott az íz, és valóban, fizikailag is gátolt a zselés, ragadós édesség. Nehéz feladat lenne felsorolni mindazt, amit a terített asztalokon láttunk, de talán nem nehezebb, mint minden házba betérni, és jó komaként fogyasztani mindenből. (Nem kis feladat, kötelesség és teljesítmény!)

A vendégeskedés nem ér még véget, hiszen este ismét összegyűlnek a gesztenyézés alkalmával. Ennek során a komaasszony egy gesztenyével teli kosárkát helyez az asztalra, amelyből mindenki megfelelő mennyiséget vesz magához, az összetartozás jeléül.

Nagy meglepődéssel tapasztaltam, hogy mennyire nyitott ez az ünnep az „idegenek” számára is, szívesen fogadtak bennünket, beszélgettek velünk, minden kényszer nélkül. A macedón hagyományban a vendégfogadás nagy megtiszteltetésnek számít. Ennek nem csak etikai szempontja van, a vendégfogadás tulajdonképpen egy külön szokáskörnek tekinthető, rituális tevékenységekkel és tabukkal. A vendég jó sorsot, áldást hoz. A néphagyomány a vendég érkezését az istenség érkezésével kapcsolja össze, ezért a vendégvárás nemcsak morális, hanem szakrális szertartás is (Bólya Anna Mária: Tradicionális ételek a macedón hagyományban. Ethnica. 2014).

1. kép
Bőségesen terített asztal
Bituse, 2017

A keresztény hagyomány több olyan ünnepet tart számon, amelyben a víznek kitüntetett szerepe van. A vízszentelés ünnepélyes alkalmához tartozik a vízkereszt ünnepe is. Ez alkalommal emlékezik meg az egyház Jézus Krisztusnak a Jordán vizében való megkeresztelkedéséről (Bartha Elek: A víz a szakralitásban. A víz kultúrája. 2010).

Vízkereszt második napját nem Bitusében, hanem az alacsonyabb fekvésű Rostusében töltötte csapatunk egyik része. Tanúi lehettünk a diverzitásnak itt is, hiszen alig pár kilométer különbség van a két falu között, mégsem egységes az ünnep lefolyása. Misével kezdtük a napot, a kezdeti magányosság hamar megszűnt, a nagy tömeg miatt a keresztény falusiakat testközelből ismerhettük meg. (Sok jó ember kis helyen is...)

A liturgia macedónul zajlott, mind az igehirdetést, mind a nagyszerű énekeket tekintve (amik a túlnyomó részt alkották). A teljes nyelvi megértésben nem reménykedhettünk, viszont követhetőek voltak a mozzanatok. A szertartás befejeztével gyülekezés vette kezdetét, készülés kereszttekkel, lobogókkal, ikonokkal arra a menetre, amelynek végpontja a Radika folyó megszentelésével a vizek megszentelése.

Csatlakoztunk a *po krszti*, vagyis 'kereszttek után' menethez, ám kutatótársammal, Kész Rékával kissé lemaradtunk, mivel először a sikeresen meghódított, emelkedően levő temető széléről kellett lejutnunk a havas úton keresztül. Később megtudtuk, hogy az egyik törött kezű pópa is ezt az utat próbálta megtenni, kevesebb sikerrel. Végül az apácák példáját követve, két pár cipőre egy pár zoknit elosztva vágtunk neki a távolság leküzdésének. Bezsebeltük sikerélményünket, de nem utasítottuk vissza egy idősebb úr segítségét sem, aki szinte ölben vitt le bennünket.

A nap fénypontja a kereszt vízbedobása által a vizek megszentelése. A folyónál minden vállalkozó kedvű férfi belemerülhetett a fagyos vízbe mellkasig, hogy a keresztet kihalássza. A potenciális jelölteket már a menetben fel lehetett ismerni rózsaszín vagy fehér fürdőköntösükről. Egyesek testén vallási tematikájú tetoválásokat is észrevehettünk, így például keresztet, Jézust vagy rózsafüzért. A bátrabbak már megérkezéskor alámerültek, a híd alatt hallgatták az áldás szövegét. Ahogyan a pópa beledobta a keresztet a vízbe, „minden vizek megszentelődtek”, vége lett a keresztetlen napoknak.

A kereszt kifogása vagy vízben maradása nagy jelentőséggel bír. Az az ügyes férfiú, akinek a kezébe kerül, egész évben szerencsével jár, a vízben maradt kereszt viszont nagy balszerencsét okozhat a helyiek számára. A víz maga a rituális megtisztulást, az életet jelképezi (Bartha Elek: A víz a szakralitásban. A víz kultúrája. 2010).

Érdekes, hogy a téli idő ellenére nem vehető észre az a fajta korlátozás, ami az egészséget óvna. Többnyire nem számolnak a résztvevők a megbetegedéssel, hitük szerint – és úgy tűnik valóságosan is – ilyen szent ünnep alkalmával ez nem történhet meg.

A férfiak „szereplése” után a hölgyeké a figyelem. Visszatértünk a templomhoz, ahol énekes *oro*-t, vagyis körtáncot láttunk. Ez a tánc elsősorban nem szórakoztató jellegű, inkább mágikus funkcióval rendelkezik, jókívánságokból és áldásból áll. A nők a falu lakosainak, elsősorban a férfiak nevének megéneklésével biztosítanak számukra egészséget, jólétet, úgy hogy a sorok végére beillesztik neveiket. A nevek tekintetében néha bizonytalanná vált a sorrend, előfordult, hogy egyszer-kétszer különböző nevek hangoztak el, zavart mosolyok kíséretében. Az *oro*-t járók közül nem mindenki öltötte magára a népviseletet, viszont érezhetően megbecsülték, kiemelték azt a nőt, aki viselte. A férfiak — a klasszikus értelemben — ilyen tekintetben nem képviseltették magukat, egységesen kényelmesen, melegítőnadrágban jelentek meg. (Sokan a keresztért való küzdelem után.)

A nap fontos összetevője — a rakija, a rakija és a rakija mellett — a kenyér, amit a komaasszonyok a fejükön, egy kosárban, fehér kendővel letakarva hordoznak a templom előtti körtánc alatt. A hagyományos vendégeskedés magas fokon ég, többször tapasztalhattuk napközben és este is, e két alkalommal az új koma házánál mindenképpen látogatást kell tenni.

Nappal szinte lakodalmi hangulatba csöppentünk. Szeretettel kínáltak bennünket, bár először orosz cserediákként vagy nemzeti televíziósként voltunk számon tartva. Az esti vendégvárás szinte szalagszerű volt, — jó értelemben — vendégek után és előtt érkezünk, hiszen mindenki hivatalos a régi és az új komák házához is. Bőség várt itt is, csak erre az alkalomra palackozott borral: "ВОДИЦИ 2017" névvel. Az ízek meglepően hasonlítanak a magyar konyha ízeihez. Egy rizses, babos étel például engem a mi sárgaborsó főzelékünkre emlékeztetett.

2. kép
Oro előtt, viseletben
Rosztuse, 2017

A Mijak régióból kilépve, ellátogattunk a Brszjak régióba is, Lavcsaniba. Az ünnep alapmotívumai megegyeznek, számban és a komasági szerep öröklődésében van jelentős különbség. Gyakran előfordul, hogy 13-15 koma is szolgál egyszerre, itt első sorban a férfiakon van a hangsúly. A vízzel való érintkezés pedig nem csupán a folyóból való kereszt kifogással történik (a lavcsaniak számára a szomszédos helységekből), hanem egy különleges, oróval társított rituális fürdéssel is, Szent János napján. A Lavcsaniba való eljutásunk meglehetősen eltérően történt. A mikrobuszt a dombok lábánál kellett

hagynunk, nem ismervén az előttünk álló útviszonyokat. Csapatunk egyik része hamarabb ért a faluba vezető völgyhöz, mivel a kedves helyiek elfuvarozták őket a célhoz. Kutatótársaink arányosan integettek nekünk, jelezvén: jó utat kívánnak a következő pár kilométeres túrához a havas dombokon. A séta miatt sajnos lemaradtunk pár mozzanatról, de kárpótolt minket a csodás táj, a friss levegő és a vadállatveszély izgalma. Ekkor került szóba túrázó csapatunkban, hogy itt autó nélkül meglehetősen bonyolultak lennének a mindennapok. Később választ kaptunk felmerülő kérdéseinkre. Ezek az elzárt falvak elhagyatottak, a fiatalok külföldön dolgoznak, vagy városba költöztek, az idősebb generációval együtt. Ünnepek alkalmával viszont mindenki hazautazik, újraélednek az utcák, így a falu központja is, a sziklából csorgó források, és a vizet felfogó medencék tere.

A nap főmozzanata a rituális fürdés. A falu komái fél kézzel egy más vállát fogva, másik kézben a szentelt vizes, bazsalikomcsokros üstöt tartva kezdték körbetáncolni a zenészeket. Elegendő meleg rakija, és egyéb alkoholféleség biztatása után belemerítkeznek a medencékbe, viseletestől. Meg kell említenünk, hogy alapesetben vízkeresztkor nem jellemző, hogy a férfiak felöltsék a viseletet, de mivel tudtak az érkezésünkről, így kivételt tettek. Ez a tény is bizonyítja, hogy mennyiben befolyásolja a kutató a környezetét. A forrásoknál több mint fél óráig tartott a körtánc, amihez a végén az ünneplő közönség is csatlakozhatott. Érdekes, hogy sokan bokáig álltunk a fagyos vízben — nem beszélve a komákról, akik nyakig vizesek voltak — de szinte melegnek tűnt az idő, és nem betegeskedtünk másnap sem. Még az egyik koma házában is éreztük a talpunk alatt cuppogó vizet, vendéglátóinkkal együtt. Meséltek a szobáról, a házról, hogy hány testvér, mennyi gyermek nőtt ott fel, éreztük a súlyát, történetét. Minden olyan egyszerű és letisztult volt. Itt a szeretet tartotta biztosan a falakat, fogadott bennünket, beszélgetett és táncolt velünk.

A felfelé vezető utat lefelé is meg kellett tennünk, ezúttal már teljes létszámban, sőt, két koma is lekísért minket. Vagyis... Nem tudom pontosan, hogy ki kísért kit, de nagyon humorosan egymásra borulások is történtek a kíséző hölgyek és a kísért idősebb urak között az útviszonyok miatt. Így leleményesen LOVEcsani-nak kereszteltük el a falut.

3. kép
Vendégköszöntő éneklése
Lavcsani, 2017

Minden utazás, terepgyakorlat hozzánk tesz valamit. Amit magunkkal hazahoztunk, nem csak a száraz anyag volt, hanem a türelem, a vendégszeretet és a balkáni kultúra kis szelete. Igyekeztünk barátkozni a nyelvvél, a hazautazást követő félévben volt alkalmunk macedónul tanulni Bólya Anna Mária

oktatásában, ezt idén is szeretnénk folytatni. Reméljük, sikerül majd annyira elsajátítani a nyelvet, hogy egy mélyebb, alaposabb kutatás reményében visszatérhetünk egyszer Nyugat-Macedóniába, ahová minden egyes búcsúzó szónál újrahívtak bennünket.

Ajánlott irodalom

Bartha Elek. Szent kutak Macedóniában. *Ethnica*, 2014/1. 40–41.

Bartha Elek. A víz a szakralitásban. In *A víz kultúrája*, szerkesztette: Bartha Elek – Keményfi Róbert – Lajos Veronika. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2010. 175–184.

Bólya Anna Mária. Rituális éneklés a macedón hagyományban. *Ethnica*, 2013/4. 30–33.

Bólya Anna Mária. Tradicionális ételek a macedón hagyományban. *Ethnica*, 2014/2. 28–31.

Bólya Anna Mária. A kalendárium legfőbb keresztény ünnepeihez kapcsolódó szokások a macedón hagyományban. In *Ünnepek, ünnepkörök történelmi és néprajzi vonatkozásai*, szerkesztette: Bartha Elek – Csiszár Imre – Forisek Péter. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2013. 133–144.

Фиданоски Гале. *Битуше–празници, традиции, верувања*. Куманово: Македонска ризница, 2006.

UTAZÁS MACEDÓNIÁBA: MESEBELI VIDÉK, MESEBELI SZOKÁS, MESEBELI EMBEREK

A Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének diákjaként lehetőségem adódott egy terepgyakorlattal egybekötött utazásra, amit úgy is nevezhetnénk, hogy világsokszínűség-megismerés és tapasztalatszerzés. Az út Macedóniába, a Mijak régióbeli Bituse és Rosztuse településre vezetett, ahol már évszázadok óta nagy tiszteletnek örvend a vízkereszt és a Szent János komaság megünneplése. A kínálkozó lehetőségnek különösen megörültem, ugyanis kárpátjaiként a mi vidékünkön is tapasztalom, hogy a vízkeresztnek és a szentelt víz erejének különleges, mágikus erőt tulajdonítanak. Újabbban a helyi ortodox közösségek nagyobb városaiban is elterjedt a vízben való megmártózás szokása. És most itt volt a lehetőség, hogy Macedóniában is hasonló eseményt kövessünk nyomon. Hasonlót és mégis egészen különbözőt.

Az utazást hosszas felkészülés előzte meg. Bólya Anna Máriától előzetes ismertetést kaptunk az ünnep főbb jellegzetességeivel kapcsolatban. Mindezt kiegészítették az egyéni, „nyomozások” az információk és érdekességek után, videók után, fotók után, helyek után. Kíváncsiak voltunk, mire számíthatunk, de hát ez a természetes. És minél közelebb volt az indulás, annál nagyobb lett az izgatottság. Tudatosult: mégiscsak idegen világba indulunk: ismeretlen emberekhez, távoli vidékre.

A gyakorlat és az utazás célja az ismeretszerzés mellett a szokáskör fotó és videó dokumentálása volt. Mindent és mindenkit, hangzott az utasítás, és valóban, mint később kiderült, mint kis óvodások, rácsodálkoztunk az újra, a különlegesre.

Az indulás előtti este pakolás közben/után videonaplót is készítettünk, amelyre a terepmunka alatt is igyekeztünk minden nap sort keríteni. Először külön-külön, aztán együtt, jókat beszélgettünk az élményekről. Volt is miről. No de kezdjük az elejétől.

Január 17-én hajnalban indultunk. Tudtuk, az út hosszú, estére pedig mindenképp szeretnénk volna bekapcsolódni az ünnepség folyásába. A kollégium előtt állva, várva a többieket, gyönyörködtem a hóban és arra gondoltam: *Nem hiszem el, elindulunk!* Megérkezett a busz, összeszedtük a csoport apraját és nagyját, diákokat, tanárokat. Jó, viszonylag összeszokott csapat gyűlt össze. Ekképp indultunk útnak tanszékünk vezetője, Bartha Elek professzor jóváhagyásával és telefonos biztatásával. A csapatot Kovács László Erik és Bólya Anna Mária vezetésével, Kusnyír Éva, Alács Márton, Pajtók Vivien Annamária, Varga András, Budaházy Szabolcs és Kész Réka (jómagam) alkottuk. Az első reggel tehát az utazásé, a tájé, a viccelődéseké, élménycseréké, megbeszélésé és az alvásé (a sofőr kivételével, természetesen, aki nem szundikált vezetés közben, és profin vette az idegen vidék adta akadályokat). A vacsorát Szkopjében, a fővárosban fogyasztottuk el. Itt egy, a helyi egyetemen tanuló néprajz szakos diákkal, Damjással bővült csapat. A közte és a csoport macedónul nem beszélő része között adódó nyelvi nehézségeket az angol segítségével sikerült leküzdeni. Igen, lényeges a nyelvi kérdés: a csapatban mindenki beszélt valamilyen idegen nyelvet: angolt, orosz, szerbet, ukránt, és persze volt, aki azon kevesek közé tartozott Magyarországon, akik macedónul is beszéltek.

Éjjel, egy óra körül érkezhettünk meg úti célunkhoz. A Mijákok Házában kaptunk szállást. A gyors elhelyezkedést a Bigorszki Szent János monostorba tett éjjeli séta követte. Érkezésünkkor a monostorban már tartott a komák virrasztása. Az idegen fül számára földöntúlinak hangzó énekeket visszhangoztak a dombok és magas hegyek, valamint a monostor falai. A kapun belépve, miután a csoportunk nő tagjai az előírásnak megfelelően felcsatolták a hosszú szoknyákat, végre mi is bekapcsolódhattunk a szertartásba szem-és fültanúként. A néprajzos számára gregorián dallamot idéző, számunkra akkor még ismeretlen virrasztó énekek hatására sok minden kavargott a szívünkben. Egyszerre érezhettünk megnyugvást, és mellette még valami magasztos idegenséget, valami megfoghatatlant.

Másnap, január 18-án, korán reggel a monostorból Bituséba visszaérkezve, a komák, a keresztel és szentelt vízzel ellátogattak a régi és az új koma házába, majd a falu többi házába is. Kis csapatunknak megengedték, hogy kövessük őket. Miközben Bituséba tartottunk, lehetőségünk volt, hogy immár reggeli verőfényben kigyönyörködjük magunkat a tájban. „Ez *meseország!*” Jegyezték meg többen is, és valóban, amit tegnap megérkezésünkkel a sötétség eltakart előlünk, az ma egy hófehér mesevilágot tárt elénk. Elmondhatjuk, hogy ott jártunk, ahol a felhők a hegyekkel érnek össze.

1. kép
Látkép a Bigorszki Szent János monostorból, 2017

Bitusében a komák – szokás szerint – minden házat megszentelnek a vízzel, közben a házaknál sót dobnak a tűzbe, áldást mondanak, bőséget, egészséget kívánva. A házaknál böjtös ételekkel bőségesen megrakott asztalok fogadják a látogatókat a komákkal együtt, így minket is beinvitáltak. Idegenként érkeztünk, barátként fogadtak. Kínáltak mindennel, ami szem-szájnak ingere: halak, bab, sütemények, lókum, csicseriborsó, rakia... Csak néhány a rengeteg enni- és innivalóból, és bevallom, nem is tudnám végigsorolni, mi minden került az asztalokra. Ezek az emberek akkor és ott, a leckét alaposan feladva megmutatták, milyen is a macedón vendégszeretet!

2. kép
Terülj, terülj asztalkám (Bituse, 2017)

Miután minden háznál végeztek, a komák a szenteltvízzel teli üstöket és a keresztet éjszakára a Szent Mihály Arkangyal templomba vitték.

Másnap, január 19-én, Úrjelenés napján, a csapat kettévált, egyik része az események dokumentálására Bituséban maradt, másik részével pedig Rosztuséba mentünk, ahol hasonló szokásokat követhettünk végig. A templomból kijövet „po krszti”, „keresztet után” menet indult, hogy a helyi folyóba dobják a keresztet, minden vizet megszentelve ez által. Csatlakoztunk a menethez, fotóztunk, kameráztunk: a gyönyörű tájat és a hosszú sorban hullámzó emberáradatot.

3. kép
„Keresztet után” menet (Rosztuse, 2017)

Rengetegen vettek részt az ünnepségen, egyházi személyek, civil lakosság, és idegen érdeklődők, mint például mi. A jeges terep nem könnyítette meg a domboldalról lefelé haladó menet dolgát, így a kreativitás kibontakozása is teret kapott: az elcsúszás ellen előkerültek a cipőre felhúzott zoknik, és a magas sarkú csizma hóba mélyítése szintén segítséget jelentett. Elnézve a bukdácsoló menetet, talán kell is ez a hó, nem csak a hangulat miatt, de erősíti a csoportszellemet, hiszen mindig akadt egy-egy olyan segítő kéz, aki támaszt nyújtott a jeges úton nehézkesen közlekedőknek (igen, néha-néha nekünk is). Volt, aki gyönyörű helyi viseletben, az egyházi tisztségviselők a szertartásnak megfelelő öltözetben, a többiek pedig télies ruházatban vonultak végig az úton. Azonban voltak férfiak, akik fürdőköntösben haladtak a menettel, készülve a kereszt vízből való kifogására. A hit szerint rosszat jelent, ha a keresztet nem találják meg, és a vízben marad és. A folyóhoz érve történt az ünnepélyes vízszentelés, közben a parton fiúk és férfiak csillogó szemmel lesték, mikor dobja be hirtelen a pap a keresztet, s vethetik magukat versengve utána. A hangulat a tetőfokára hágott, az eseményeket néző tömeg szurkolt, visított és ujjongott, amikor egy-két perc leforgása alatt a legügyesebb kiemelte, majd megcsókolta a keresztet. Valóban gyorsnak kell lenni, hiszen ilyenkor másodperceken múlik, hogy ki éri el leghamarabb a keresztet. Ott állva, a híd korlátjának nyomódva érezhettük, részesei vagyunk valaminek. Én is visítottam, amikor belevetették magukat a vízbe, és ujjongtam, amikor felemelték a keresztet. Katartikus élmény volt.

4. kép
Megvan a kereszt! (2017)

A vizek megszentelésének rituáléja után, ahogy a keresztet visszavitték a templomba, elkezdődött a komaság átadásának ceremóniája. Minden komaasszony (*kumsztarka*) feje fölé emelte kosárcáját, amelyben a kenyere volt. A kosarakat fehér kendővel takarták le, elől a háziasszony a legnagyobb kosárral, őt követte a többi komaasszony, s a falu asszonyai, lányai. Menet közben vízkeresztű énekek hangoztak el. A menet neve ez után „*po krsztol*”, vagyis kereszt után. Így mentek egészen a templomig, ahol elkezdtek a rituális Szent János orót, mely a család férfitagjainak egészségéért énekelnek. Az oróban egy nemrég férjhez menő fiatalasszony a keresztet fejéhez emelve tette meg az oro köreit, gyermekáldást próbálva elősegíteni. Az oro után kenyérletétel következik, majd a férfiak felszelik a kenyereket és sajtot, mellé csicsriborsót, cukorkát és pálinkát (*rakiját*) is kínálnak. A ceremónia alatt megtörténik a kereszt és ezzel együtt a komaság átadása az új komák családjának, majd a szerencsét jelképező, január 17-én megsodrott piros-fehér zsinórok szétosztása minden jelenlévőknek.

5. kép
Szent János orót járó asszonyok (Rosztuse, 2017)

Este az új komák házánál vendégséget tartottak, a vendégek kisebb csoportokban váltották egymást. Minket is meginvitáltak, étellel, itallal bőségen kínáltak.

A negyedik napon Lavcsaniba utaztunk. Hogy a megérkezés hogyan is zajlott pontosan, arra már nem emlékszem. Valami olyasmi történt, hogy mivel busszal nem tudtunk volna felhajtani a hegyi faluba, a gyaloglást választottuk. A csapat egy részének szerencséje volt, mert a helyiek egy járművel segítettek nekik feljutni. Nekünk, a hegy lábánál maradottaknak viszont azért volt szerencsénk, mert séta közben bőséges kárpótlást kaptunk a gyönyörű tájtól. Az út két oldalán hol térdig, hol derékig érő hó látványában, hógolyózásban, csúszkálásban volt részünk. Végül mi is időben felértünk a faluba, ahol a templomban megtörtént a komaság átadása, az udvaron pedig tüzet gyújtottak. Az átadás után következett az új komák rituális fürdője. Mindenki a falu forrásához gyalogolt, ahol a férfiak hangszeres kíséretű és körtáncal párosítva megfürödtek a jéghideg forrásvízben. A nap folyamán egy-egy körtáncrea még mi is csatlakoztunk. A két, eddig meglátogatott település hagyományos női viselete mellett Lavcsaniban főként férfi viseleteket láthattunk. A helyiek gazdag ebéddel kínáltak, próbáltuk megismerni egymást a nyelvi nehézségek ellenére is. Ezután még a közeli hegyi falu pisztrángvendéglőjében is vendégül látták csoportunkat, frissen kifogott és megsütött pisztránggal.

6. kép

A férfiak rituális megmártóztatása a jéghideg vízben (Lavcsani, 2017)

A következő és egyben a gyakorlat utolsó, Macedóniában töltött napján meglátogattuk Szkopjében a Szkopjei Szent Cirill és Metód Egyetem Etnológia és Antropológia Intézetét, akik bőséges vendéglátásban részesítettek minket, Ljupcso Riszteszki professzor vezetésével. Ezt követően elkezdődött a hosszadalmas út, majd jött a határ, és visszaértünk, ki-ki a maga „fészkébe”.

Hazaérve megtapasztaltuk az internet hatalmát: a közösségi oldalakon rengeteg ismerőssel gazdagodtunk, fotókat és jókívánságokat cseréltünk.

Érdekesként írom le, hogy a 2017-es tavaszi félévben a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke meghirdetése a *macedón nyelv* kurzust Bólya Anna Mária oktatói munkájával. Ez által lehetőséget kaptunk, hogy a macedón nyelv alapjainak elsajátításával jobban megismerjük a macedón kultúrát.

A terepmunka, bár feltérképező és tapasztalatszerző jelleggel zajlott, a jövőben hosszú távú kutatásoknak lehet az alapja. Néprajzos utunk egyben tanúskodik a világ sokszínűségéről, és arról, hogy bármerre is megy az ember a nagyvilágban, mindenhol találkozhat felebaráti szeretettel, testvéries fogadtatással, és emberséges magatartással, ismerősök vagy akár teljesen idegen emberek részéről.

Végezetül pedig köszönöm a lehetőséget, mindazt, hogy részesülhettem ennek a különleges szokáskörnek és nagyszerű emberek megismerésének élményében.

Ajánlott irodalom

Bartha Elek. A víz a szakralitásban. In *A víz kultúrája*, szerkesztette: Bartha Elek – Keményfi Róbert – Lajos Veronika. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, 2010. 175-184.

Bartha Elek. A víz a szakrális folklórban. In: *Magyar Tudomány. A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata*. Budapest, 2013/11, (<http://www.matud.iif.hu/2013/11/08.htm>) (Letöltés dátuma: 2018. 01. 01.) 1333-1340.

Bólya Anna Mária. Tánc a macedón szakrális hagyományban. Doktori (PhD) értekezés, Debrecen: Debreceni Egyetem, 2015. (https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/222101/Bolya_Anna_Maria_ertekezés.pdf?sequence=1&isAllowed=y) (Letöltés dátuma: 2018. 01. 01.)

Китевський, Марко. Драматичні елементи у фольклорі – традиція та актуальність. *Народна творчість та етнологія. (Специвипуск -Македонська фольклористика.)* 2009 /3 (http://nte.etnolog.org.ua/download/pdf/nte_3_2009.pdf) (Letöltés dátuma: 2018.01.01.)

SZERZŐINK

Bólya Anna Mária, Magyar Táncművészeti Egyetem, egyetemi docens, budapesti lakos. Tánckutató, PhD dolgozatát a macedón táncagyomány témájában írta.

Iļjovszki Riszto, történész, kutató, a macedón Történettudományi Intézet Ókori és Középkori Osztályak volt vezetője, budapesti lakos. Égei-Makedóniából érkezett gyermekkorában, a görög polgárháború idején.

Kész Réka, Debreceni Egyetem, Néprajzi Tanszék, mesterszakos hallgató, salánki, kárpátaljai lakos. A macedón kultúrával való kapcsolata 2017 januárjában kezdődött, amikor egyetemi terepgyakorlaton vett részt Bituse, Rosztuse és Lavcsani településeken. Az egyetemen a macedón nyelvi kurzus első szemeszterét végezte el.

Nagy Tímea, néptánc tanár, a Martenica Együttes alapító tagja, pátyi lakos. A bolgár és szerb, valamint vonatkozóan a macedón táncanyag egyes részeinek ismerője.

Nikolovszki Riszto, történész, a XIX. és XX. századi macedón történelem kutatója, beloianiszi lakos. Égei-Makedóniából érkezett gyermekkorában, a görög polgárháború idején.

Pajtók Vivien, Debreceni Egyetem, Néprajzi Tanszék, mesterszakos hallgató, szihalmi lakos. A szláv népek kultúrája iránt mindig érdeklődött. 2017. januárjában egyetemi terepgyakorlaton vett részt Bituse, Rosztuse és Lavcsani településeken. Az egyetemen a macedón nyelvi kurzus első szemeszterét végezte el.

OHRID MACEDÓN FOLKEGYÜTTES

MACEDÓN-MAKEDÓN FÜZETEK

MACEDONIAN LETTERS

МАКЕДОНСКИ ТЕТРАТКИ

A macedón/makedón kultúra többnyelvű folyóirata

Journal of the Macedonian culture

Списание за македонската култура

ISSN:

Felelős kiadó: Ohrid Macedón Folkegyüttes

Szerkesztőség: Ohrid Macedón Folkegyüttes

Hungary – Унгарија

Budapest – 1024, Margit krt. 99.

Felelős szerkesztő: Bólya Anna Mária

Szerkesztőbizottság:

Iljovszki Riszto, Nikolovszki Riszto, Tusa Mária, Panda Stojanovska

A borítót tervezte: Bólya Anna Mária

Nyomdai előkészítés: Iljovszki Riszto

Megjelenik: félévenként

Terjeszti: Ohrid Macedón Folkegyüttes